



Ervaringen van kiezers: Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen 2023

I&O Research in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Colofon

Uitgave

I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2023/087

Datum

Mei 2023

Opdrachtgever

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Auteurs

Maartje van de Koppel
Asher van der Schelde
Peter Kanne

Copyright

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.



Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Aanleiding en doel van het onderzoek	4
1.2	Uitvoering van het onderzoek	4
1.3	Leeswijzer	5
2	Samenvatting	6
2.1	Algemeen	6
2.2	Stemmen in het stemlokaal	6
2.3	Stemmen via een machtiging	7
2.4	Niet stemmen	7
3	Algemeen	9
3.1	Wijze van stemmen	9
3.2	Gestemd bij eerdere verkiezingen	10
4	Stemmen in een stemlokaal	12
4.1	Informatie over de verkiezingen	12
4.2	Moment van stemmen en drukte	14
4.3	Toegankelijkheid	18
4.4	Stemmen voor iemand anders	25
5	Stemmen via een machtiging	28
5.1	Redenen om te machtigen	28
5.2	Manieren van machtigen	30
5.3	Gemak van machtigen	30
6	Niet stemmen	33
6.1	Redenen om niet te stemmen	33
6.2	Redenen om niet te machtigen	36
6.3	Niet stemmen voor de Provinciale Staten	36
6.4	Niet stemmen voor de waterschappen	37
7	Tellen van de stemmen	28
A	Vragenlijst	40



1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Op 15 maart 2023 vonden de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen plaats. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties evalueert deze verkiezingen. Onderdeel van deze evaluatie is een enquête onder kiezers, uitgevoerd door I&O Research.

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in de manieren waarop kiezers zijn gaan stemmen en het gebruik van volmachten. Daarnaast richt het onderzoek zich op de ervaringen die kiezers hadden bij het stemmen en de obstakels die zij daarbij eventueel ervoeren. Tenslotte dient het onderzoek inzicht te bieden in de redenen waarom kiezers (voor beide of één van de twee verkiezingen) niet zijn gaan stemmen.

1.2 Uitvoering van het onderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd door middel van een enquête onder Nederlandse kiezers (18+). De vragenlijst kwam voor een groot deel overeen met eerdere evaluaties van de Tweede Kamerverkiezing van 2021 en de Gemeenteraadsverkiezingen van 2022. Het veldwerk voor de enquête liep van vrijdag 17 maart tot woensdag 29 maart. De enquête werd uitgezet in het I&O Research Panel.

Voor de vragenlijst zijn initieel 7.314 leden van het panel uitgenodigd. Deze steekproef was representatief voor de Nederlandse kiesgerechtigde bevolking, voor wat betreft leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, regio, migratieachtergrond en opkomst (wel of niet stemmen) bij de Tweede Kamerverkiezing van 2021. Op woensdag 22 maart zijn aanvullend 1.282 panelleden aangeschreven uit groepen waar de respons achterbleef (kiezers met een migratieachtergrond, niet-stemmers). Niet-stemmers die de vragenlijst nog niet hadden ingevuld ontvingen op vrijdag 24 maart een herinnering met de vraag om dit alsnog te doen.

Respons en weging

In totaal hebben 4.844 panelleden de vragenlijst ingevuld. Dat is een respons van 56 procent.

De resultaten van de enquête zijn gewogen op leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, regio en opkomst bij de Provinciale Statenverkiezingen van 2023 (wel/niet gestemd). De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Daarmee zijn de uitkomsten van het onderzoek representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse bevolking, wat betreft deze achtergrondkenmerken.

Betrouwbaarheid

Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij de belangrijkste uitkomsten is er sprake van een marge van plus of min 1 à 2 procent. Indien de percentages niet optellen tot 100 procent, is dit het gevolg van afrondingsverschillen.



1.3 Leeswijzer

In dit rapport beschrijven we verschillende groepen kiezers. Deze zijn samengevat in Tabel 1.1.

Tabel 1.1 - Groepen kiezers in het onderzoek

Groep	Omschrijving
Kiesgerechtigden	Alle kiezers die voor de Provinciale Staten en waterschappen mogen stemmen
Stemlokaal-stemmers	Kiezers die voor minstens één van de twee verkiezingen zelf in het stemlokaal hebben gestemd
Stemmers die iemand machtigden	Kiezers die voor minstens één van de twee verkiezingen een ander gemachtigd hebben om voor hen te stemmen
Niet-stemmers	Kiezers die zowel bij de Provinciale Staten- als bij de waterschapsverkiezingen niet hebben gestemd
PS-stemmers	Kiezers die alleen voor de Provinciale Statenverkiezingen hebben gestemd
WS-stemmers	Kiezers die alleen voor de waterschappen hebben gestemd

Waar mogelijk vergelijken we zowel deze groepen, als groepen naar leeftijd, geslacht, regio, opleidingsniveau en migratieachtergrond. Ook besteden we expliciet aandacht aan kiezers die bij deze verkiezingen voor het eerst gingen stemmen (*first time voters*) en kiezers voor wie toegankelijkheid van de stemlokalen voor *henzelf* (erg) belangrijk was, bijvoorbeeld omdat zij extra ondersteuning nodig hebben bij het stemmen. Verschillen tussen groepen benoemen we als deze statistisch significant zijn. Tenslotte trekken we, waar mogelijk, de vergelijking met resultaten van eerdere kiezersevaluaties van de Tweede Kamerverkiezing in 2021¹ en de gemeenteraadsverkiezingen in 2022.²

Een achtergrondkenmerk dat nadere toelichting behoeft is opleidingsniveau. We maken onderscheid tussen ‘geen startkwalificatie’ (geen onderwijs, alleen basisonderwijs of vmbo afgerond), ‘praktisch opgeleid’ (mbo 2, 3 of 4 of havo/vwo afgerond) en ‘theoretisch opgeleid’ (hbo of wo afgerond).

Hoofdstuk 2 vat de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek samen. In het derde hoofdstuk komen een aantal algemene uitkomsten over de opkomst, wijze van stemmen en het stemmen bij eerdere verkiezingen aan bod. In het vierde hoofdstuk gaan we in op de ervaringen van kiezers die zelf in stemlokaal zijn gaan stemmen: hadden zij voldoende informatie, wanneer zijn zij gaan stemmen, stemden zij ook voor iemand anders en hoe ervoeren zij de toegankelijkheid? In hoofdstuk 5 staan kiezers die iemand anders gemachtigd hebben centraal. We gaan in op de manier waarop zij iemand hebben gemachtigd en waarom zij dit hebben gedaan. Ook bekijken we hoe zij en kiezers in het algemeen aankijken tegen machtigen. Hoofdstuk 6 gaat over niet-stemmers: waarom hebben zij niet gestemd of iemand gemachtigd? In het laatste hoofdstuk komt het kijken bij het tellen van de stemmen aan bod.

¹ Ipsos (2021). *Stemmen in tijden van corona; een evaluatie van de Tweede Kamerverkiezing 2021*.

² Ipsos (2022). *Ervaringen van kiezers tijdens de gemeenteraadsverkiezingen 2022*.

2 Samenvatting

2.1 Algemeen

Opkomst en wijze van stemmen

In het onderzoek heeft afgerond 60 procent gestemd voor de Provinciale Staten, 59 procent voor de waterschappen (werkelijke opkomst PS: 59%, WS: 54%). Veruit de meeste stemmers gingen zelf naar het stemlokaal (95%), vijf procent van hen machtigde iemand anders om voor hen te stemmen.

Stemmen bij eerdere verkiezingen

Het merendeel van de kiezers heeft al eens eerder gestemd (92%). Kiezers die nog nooit eerder stemden, deden dat relatief vaak nu ook niet: driekwart van hen bleef thuis. Degenen die niet eerder stemden, maar dat nu wél naar de stembus gingen (25% van hen) zijn de *first time voters*, goed voor 2 procent van alle kiesgerechtigden.

Tellen van de stemmen

De meeste kiezers (93%) gingen niet kijken bij het tellen van de stemmen, 6 procent zegt dat wel te hebben gedaan. De meesten die niet gingen kijken (63%) wisten niet dat dit kon. Eén op tien zegt bij volgende verkiezingen zeker of waarschijnlijk wél een kijkje te nemen.

2.2 Stemmen in het stemlokaal

Informatiebehoefte

Bijna alle kiezers die naar het stemlokaal gingen wisten goed wat zij mee moesten nemen (95%). Ruim acht op de tien stemlokaal-stemmers (85%) hebben dan ook geen behoefte aan extra informatie over het stemmen. Waar wel een informatiebehoefte is, gaat het vooral om informatie over hoe het stembiljet ingevuld moet worden (19%) en wat ermee gebeurt nadat het in de bus belandt (19%). Vooral *first time voters* hebben behoefte aan extra informatie, ruim een kwart (27%) van hen geeft dat aan.

Moment van stemmen en drukte

De stemlokalen werden gedurende de hele dag in vergelijkbare mate bezocht. De wachttijd was echter het hoogst in de avonduren: onder kiezers die na zeven uur 's avonds gingen stemmen had 73 procent een wachttijd, van de kiezers die voor negen uur 's ochtends stemden moest slechts 20 procent wachten. Waarschijnlijk worden de oplopende wachttijden later op de dag deels verklaard door een storing in de stembureau-app waar een deel van de gemeenten mee kampte.

Vervroegd stemmen

In tegenstelling tot de verkiezingen in 2021 en 2022 kon er deze keer niet ook op maandag of dinsdag gestemd worden. Twee derde van alle kiesgerechtigden (67%) heeft dit vervroegd stemmen niet gemist (16% wel). Bijna de helft (46%) staat wel positief tegenover het idee van meerdaags stemmen. Niet-stemmers vinden vervroegd stemmen vaker een goed idee (60%) dan stemmers die zelf naar het stemlokaal gingen (37%). Daarmee lijkt de steun voor vervroegd stemmen lager dan een jaar geleden, toen 64 procent van de stemlokaal-stemmers het eens was met het 'definitief invoeren van vervroegd stemmen'.



Toegankelijkheid

De overgrote meerderheid van de stemmers die naar het stemlokaal gingen kon zonder problemen zijn of haar stem uitbrengen (97%). Stemmers die de ingang van het stemlokaal niet gemakkelijk konden vinden (2%) of problemen ondervonden met de toegankelijkheid van het stemlokaal (3%) zeggen vaak dat dit te wijten was aan onduidelijk aangegeven of ontoegankelijke looproutes op de stemlocatie. Bij het uitbrengen van de stem werd met name het grote formaat van het stembiljet als hinderlijk ervaren; een kwart van de kiezers (25%) die een probleem ervoeren noemt dit.

Stemmen voor iemand anders

Veertien procent van de kiezers die in het stemlokaal gingen stemmen kreeg van iemand anders een volmacht mee. Meestal was dit van één andere persoon (88%) en van een eerstegraads familielid (85%). De meest genoemde redenen hiervoor waren dat de ander geen tijd had om te stemmen (28%) of het makkelijker vond om te machtigen (27%). Vooral onder jongvolwassenen die iemand machtigen is tijd een overweging (30%); onder 65-plussers speelt relatief vaak dat de ander vanwege een beperking niet kan stemmen (24%).

2.3 Stemmen via een machtiging

Wijze en reden van machtigen

Drie procent van alle respondenten (5% van de stemmers) machtigde een ander om voor hen te stemmen. Dat is duidelijk minder dan het percentage kiezers dat van een ander een volmacht kreeg (14%). Tijdens de voorgaande verkiezingen lag het percentage kiezers dat iemand machtigde rond de 9 à 11 procent. In dit onderzoek is dus waarschijnlijk sprake van een onderschatting. Ook in voorgaande evaluaties is het zo dat het percentage respondenten dat met volmacht stemde lager uitviel dan het daadwerkelijke percentage.

De overgrote meerderheid van de stemmers die machtigden deed dat door het invullen van informatie op de achterzijde van de stempas (96%). Kiezers gaven met name een machtiging omdat zij op de verkiezingsdag niet in Nederland waren (26%) of omdat ze geen tijd hadden om te stemmen (25%). De helft van de stemmers die iemand machtigden geeft aan 'waarschijnlijk' of 'zeker' niet gestemd te hebben zonder de optie van machtigen. Daarmee zou de verkiezingsopkomst 1 tot 2 procent lager kunnen uitvallen als machtigen niet mogelijk zou zijn, en deze kiezers inderdaad niet zouden gaan stemmen.

Gemak van machtigen

Veruit de meeste stemmers die iemand machtigden vonden dit niet moeilijk (91%) en wisten precies wat ze hiervoor moesten doen (85%). Onder stemmers die iemand machtigden is 13 procent het eens met de stelling dat het geven van een volmacht makkelijker zou moeten worden; niet-stemmers zijn het vaker daarmee eens (29%). Niet-stemmers vinden machtigen daarnaast minder vaak een goed alternatief voor zelf stemmen (66%) dan gemiddeld (74%).

2.4 Niet stemmen

Redenen om niet te stemmen

Ongeveer vier op tien kiesgerechtigden stemden niet. De meest genoemde reden hiervoor is een gebrek aan vertrouwen in de politiek (27%), vooral Nederlanders zonder startkwalificatie



noemen dit relatief vaak (34%). Ook gebrek aan interesse (17%) en tijd (16%) worden relatief vaak als reden genoemd. Van degenen die geen tijd hadden om te stemmen zegt 28 procent 'zeker' en 36 procent 'waarschijnlijk' wel te gaan stemmen als dat ook op maandag of dinsdag kon; met meer verkiezingsdagen zou de opkomst daarom ca. 2 tot 4 procentpunten hoger kunnen zijn als deze groep inderdaad vervroegd zou gaan stemmen.

Als we vragen waarom niet-stemmers niet iemand hebben gemachtigd, geeft een derde (31%) aan sowieso niet te willen stemmen, ook niet via volmacht; 18 procent dacht er simpelweg niet aan. Kiezers die alléén voor de Provinciale Staten stemden, stemden vooral niet voor de waterschapsverkiezingen omdat zij geen interesse hebben in de waterschappen (29%) of omdat ze geen keuze konden maken (22%).



3 Algemeen

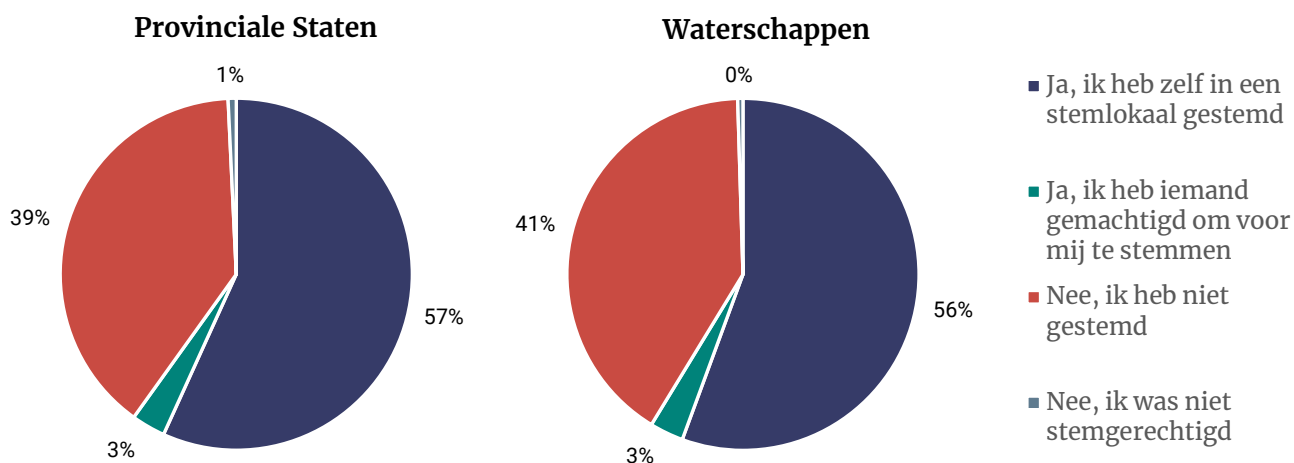
3.1 Wijze van stemmen

Kleine groep heeft iemand gemachtigd om voor hen te stemmen

In het onderzoek heeft afgerond 60 procent gestemd voor de Provinciale Staten, 59 procent voor de waterschappen (werkelijke opkomst PS: 59%, WS: 54%). De meeste kiezers die stemden voor de Provinciale Staten deden dat zelf in een stemlokaal (95% van de stemmers, ofwel 57% van allen). Dat geldt ook voor de waterschappen (95%, ofwel 56% van allen). Drie procent van alle respondenten gaf iemand anders een volmacht om voor hen te stemmen (5% van de stemmers). Tijdens de voorgaande verkiezingen lag het percentage kiezers dat een volmacht gebruikte rond de 9 à 11 procent. In dit onderzoek is dus waarschijnlijk sprake van een onderschatting. Ook in voorgaande evaluaties van de Tweede Kamerverkiezing (2021) en gemeenteraadsverkiezingen (2022) was het zo dat het percentage van respondenten dat aangaf met volmacht te hebben gestemd lager uitkwam dan het daadwerkelijke percentage.

Figuur 3.1 - Heeft u (of heeft iemand voor u) gestemd bij de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen van 15 maart 2023?

Basis: iedereen (n = 4861).



Stemmers voor zowel de Provinciale Staten- als de waterschapsverkiezingen waren over het algemeen iets vaker van oudere leeftijd, man en theoretisch opgeleid. Dit is te zien in Tabel 3.1.

Tabel 3.1 - Wijze van stemmen voor de Provinciale Staten- (PS) en waterschapsverkiezingen (WS) naar leeftijd, opleiding en geslacht. Groen = significant hoger dan gemiddelde.

Stemwijze	Totaal	18-34	35-49	50-64	65+	Geen start- kwalificatie	Prak- tisch	Theore- tisch	Man	Vrouw
PS: Zelf	57%	47%	50%	64%	65%	55%	55%	61%	64%	50%
PS: Volmacht	3%	3%	3%	3%	3%	3%	2%	4%	3%	3%
PS: Niet	39%	48%	46%	32%	31%	42%	42%	34%	32%	46%
WS: Zelf	56%	46%	50%	63%	64%	53%	54%	60%	63%	49%
WS: Volmacht	3%	3%	3%	3%	3%	3%	2%	4%	3%	3%
WS: Niet	41%	50%	47%	34%	32%	43%	44%	36%	34%	48%

3.2 Gestemd bij eerdere verkiezingen

Meeste kiesgerechtigden hebben al eens eerder gestemd

Voor het merendeel van de kiesgerechtigden waren deze verkiezingen niet de eerste waarvoor zij stemden: 92 procent heeft ooit eerder gestemd. Ongeveer acht procent van alle kiezers deed dat nooit eerder, één procent kan zich niet herinneren of zij eerder hebben gestemd. Ongeveer 3 procent van de stemmers was een *first time voter* – iemand die niet eerder stemde, maar nu wel naar de stembus ging (2% van allen). Van de *first time voters* is ongeveer driekwart (72%) 18 of 19 jaar oud.

Figuur 3.2 - Heeft u ooit eerder gestemd bij een verkiezing in Nederland?

Basis: alle kiesgerechtigden (n = 4844).



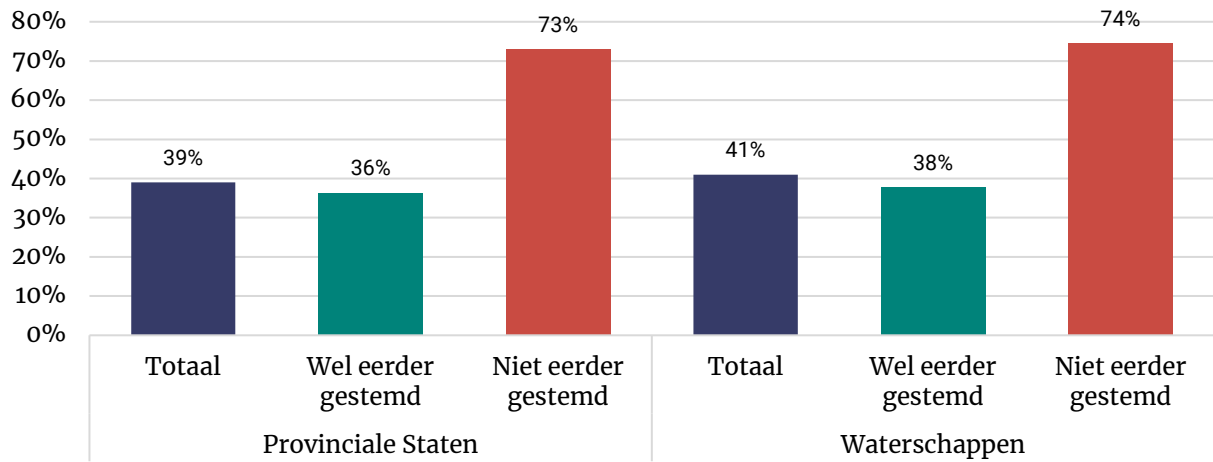
Jongere kiesgerechtigden (18 tot 34 jaar) gaven – logischerwijs – vaker dan andere leeftijdsgroepen aan nooit eerder te hebben gestemd. Vijf procent van de kiesgerechtigden tussen de 18 en 34 jaar ging dit jaar voor het eerst naar de stembus en was daarmee een *first time voter*.

Van degenen die niet eerder stemden, heeft driekwart nu ook niet gestemd voor de Provinciale Staten (73%) of waterschappen (75%), zie Figuur 3.3. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 gingen mensen die niet eerder stemden, ook vaker niet stemmen. Toen lag dit aandeel

echter nog hoger (90%). Onder kiezers die wel bij eerdere verkiezingen stemden ging ongeveer één op drie dit keer niet naar de stembus (36% PS, 38% WS).

Figuur 3.3 - Percentage niet-stemmers onder kiezers die wel en niet bij eerdere verkiezingen stemden

Basis: alle kiesgerechtigden (n = 4844), kiezers die wel eerder stemden (n = 4520) en kiezers die niet eerder stemden (n = 294).



4 Stemmen in een stemlokaal

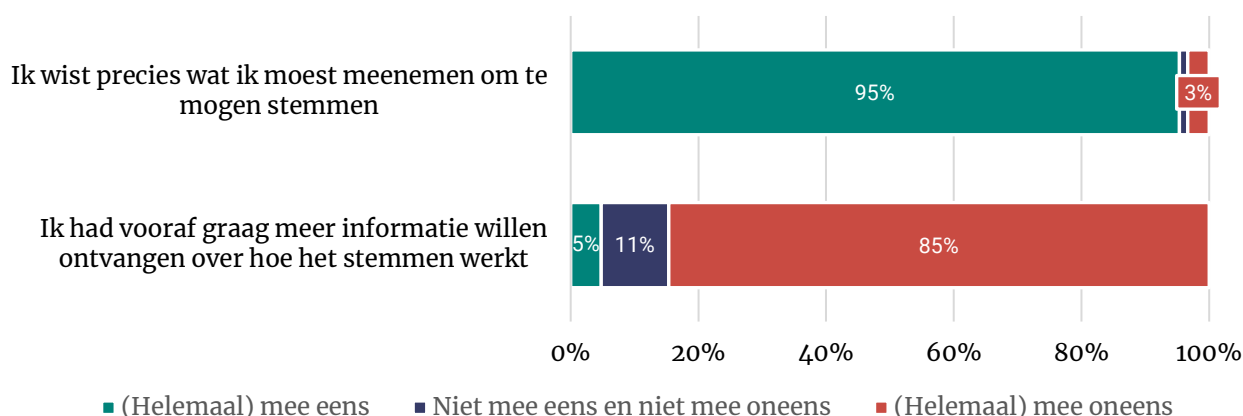
4.1 Informatie over de verkiezingen

Bijna iedereen weet wat mee te nemen, informatiebehoefte vooral bij *first time voters*

Slechts 3 procent van de kiezers die zelf hun stem hebben uitgebracht geeft aan dat zij niet precies wisten wat zij mee moesten nemen om te mogen stemmen. Ruim negen op de tien wisten dit wel precies, net als bij de voorgaande gemeenteraadsverkiezingen. De meesten geven dan ook aan geen behoefte te hebben om vooraf meer informatie te ontvangen over hoe stemmen werkt (85%).

Figuur 4.1 - Bent u het eens of oneens met de volgende uitspraken?

Basis: kiezers die in een stemlokaal gestemd hebben (n = 3017).



De informatiebehoefte bestaat voornamelijk onder stemlokaal-stemmers die niet eerder hebben gestemd. Zij weten minder goed wat mee te nemen om te stemmen dan kiezers die al eens eerder hebben gestemd (83% eens, tegenover 96%). Ook geven zij vaker aan dat ze graag vooraf informatie hadden willen ontvangen dan kiezers die wel al eens eerder naar de stembus zijn geweest (27% eens, tegenover 4%).

Ook jonge stemlokaal-stemmers (18-34 jaar: 9%, andere groepen: 2-5%), vrouwen (6%, mannen: 4%) en Nederlanders zonder startkwalificatie en praktisch opgeleiden (beide 6%, theoretisch: 3%) geven relatief vaak aan dat zij meer informatie hadden gewild. Daarnaast geven kiezers met een niet-westerse migratieachtergrond dit vaker aan dan mensen met een westerse of zonder migratieachtergrond (9% vs. 2% en 5%). Tenslotte hebben ook mensen voor wie toegankelijkheid voor *henzelf* belangrijk is, meer behoefte aan informatie vooraf dan kiezers voor wie toegankelijkheid niet (zo) belangrijk is (8% tegenover 3%).

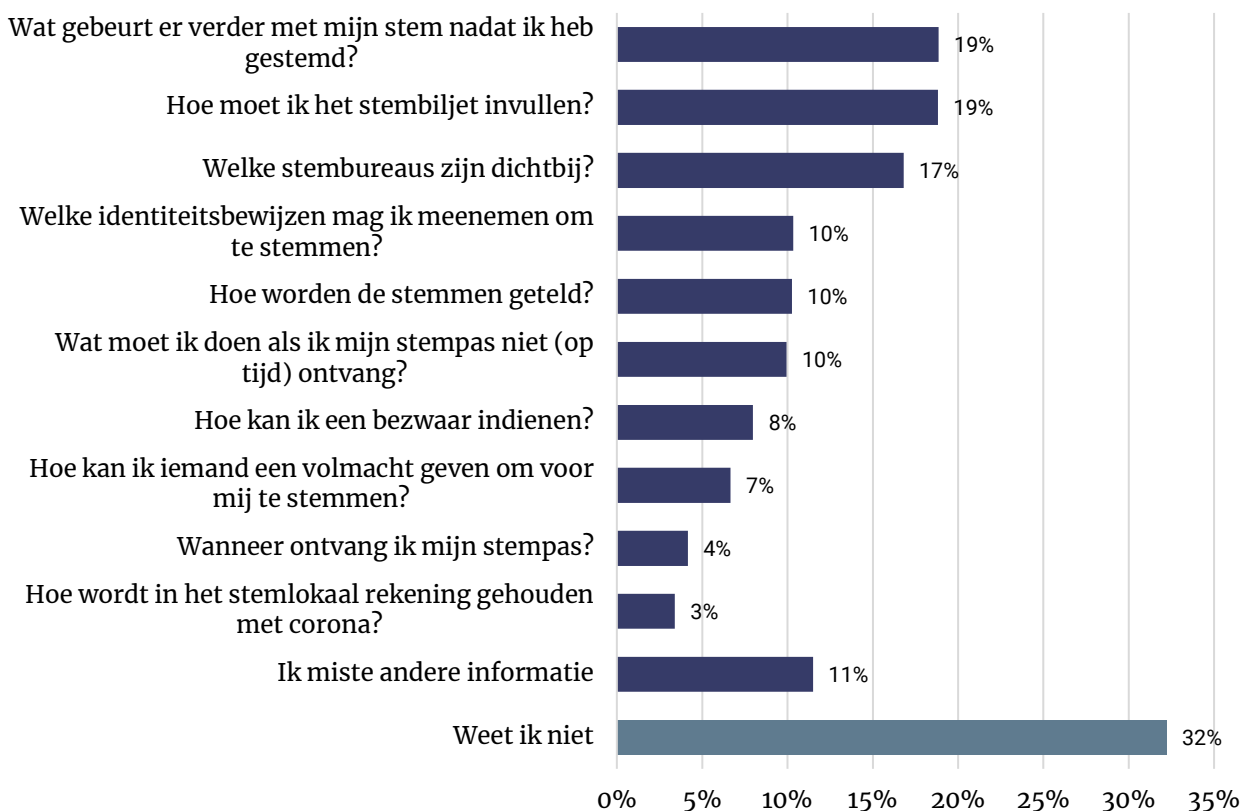
Meer informatie gewenst over wat er met stembiljetten gebeurt en hoe je ze invult

Kiezers die voorafgaand aan de verkiezingen meer informatie over het stemmen hadden willen krijgen, hadden vooral meer bekend willen zijn met wat er met hun stem gebeurt nadat ze hebben gestemd (19%) en hoe zij het stembiljet moesten invullen (19%). In de derde plaats hadden zij graag meer informatie ontvangen over welke stembureaus zij dichtbij konden vinden

(17%). De top vijf komt grotendeels overeen met de informatiebehoefte bij de vorige verkiezingen. Een derde (32%) weet niet precies welke informatie hij of zij had gewild.

Figuur 4.2 - U had vooraf graag meer informatie willen ontvangen over hoe het stemmen werkt. Welke informatie mist u of welke vragen had u nog? Meerdere antwoorden mogelijk

Basis: kiezers die meer informatie over hoe stemmen werkt hadden willen ontvangen (n = 144).



Kiezers die ‘andere’ informatie misten noemen in hun open toelichtingen dat zij meer hadden willen weten over hoe het proces van stemmen in het stembureau verloopt (hoe werkt het als je binnenkomt, wat is de volgorde van handelingen). Ook hadden zij vragen over waar ze konden stemmen en op wie (op welke partijen of kandidaten).

“Als je de eerste keer gaat stemmen, weet je niet precies hoe het in zijn werking gaat. Wat moet je meenemen, aan wie moet je het geven. Het voelt heel onwennig.”

“Duidelijkheid bij welke stembureaus ik mocht stemmen.”

“Welke partijen van de partij waren.”

Kiezers die nog niet eerder bij een verkiezing stemden hadden relatief vaak vragen over het proces: zij hadden graag meer informatie gehad over hoe het stembiljet ingevuld moet worden (56%), welke identiteitsbewijzen geldig waren bij het stemmen (22%) en hoe ze iemand een volmacht kunnen geven (19%). Vanwege de kleine aantallen waarnemingen (n < 50) zijn deze uitkomsten indicatief. Tenslotte geven vrouwelijke kiezers vaker dan mannelijke kiezers aan dat zij informatie over het afgeven van een volmacht zouden willen (11% tegenover 1%).



4.2 Moment van stemmen en drukte

Stemmen in stemlokalen over hele dag verspreid

Stemmers die zelf naar het stemlokaal gingen deden dat vrij gelijkmatig verspreid over de hele dag (Tabel 4.1). Bijna acht op de tien stemmers (78%) gingen tussen negen uur 's ochtends en zeven uur 's avonds (tijdvakken die 74 procent van de verkiezingsdag beslaan). Tussen 7:30 en 9:00, goed voor ongeveer 11 procent van de verkiezingsdag, ging ongeveer 9 procent van de stemmers naar het stemlokaal. In de laatste twee uren dat er gestemd kon worden (19:00 tot 21:00), goed voor 15 procent van de dag, ging 14 procent van de stemmers naar de stembus.

Tabel 4.1 - Hoe laat bent u gaan stemmen? Spreiding van stemmers in de stemlokalen over de verkiezingsdag

Basis: kiezers die in een stemlokaal gestemd hebben (n = 3017).

Tijdvak	Tijdvak als % van de verkiezingsdag	% stemmers in tijdvak
Tussen 7:30 en 9:00 uur	11%	9%
Tussen 9:00 en 12:00 uur	22%	25%
Tussen 12:00 en 16:00 uur	30%	28%
Tussen 16:00 en 19:00 uur	22%	25%
Na 19:00 uur	15%	14%

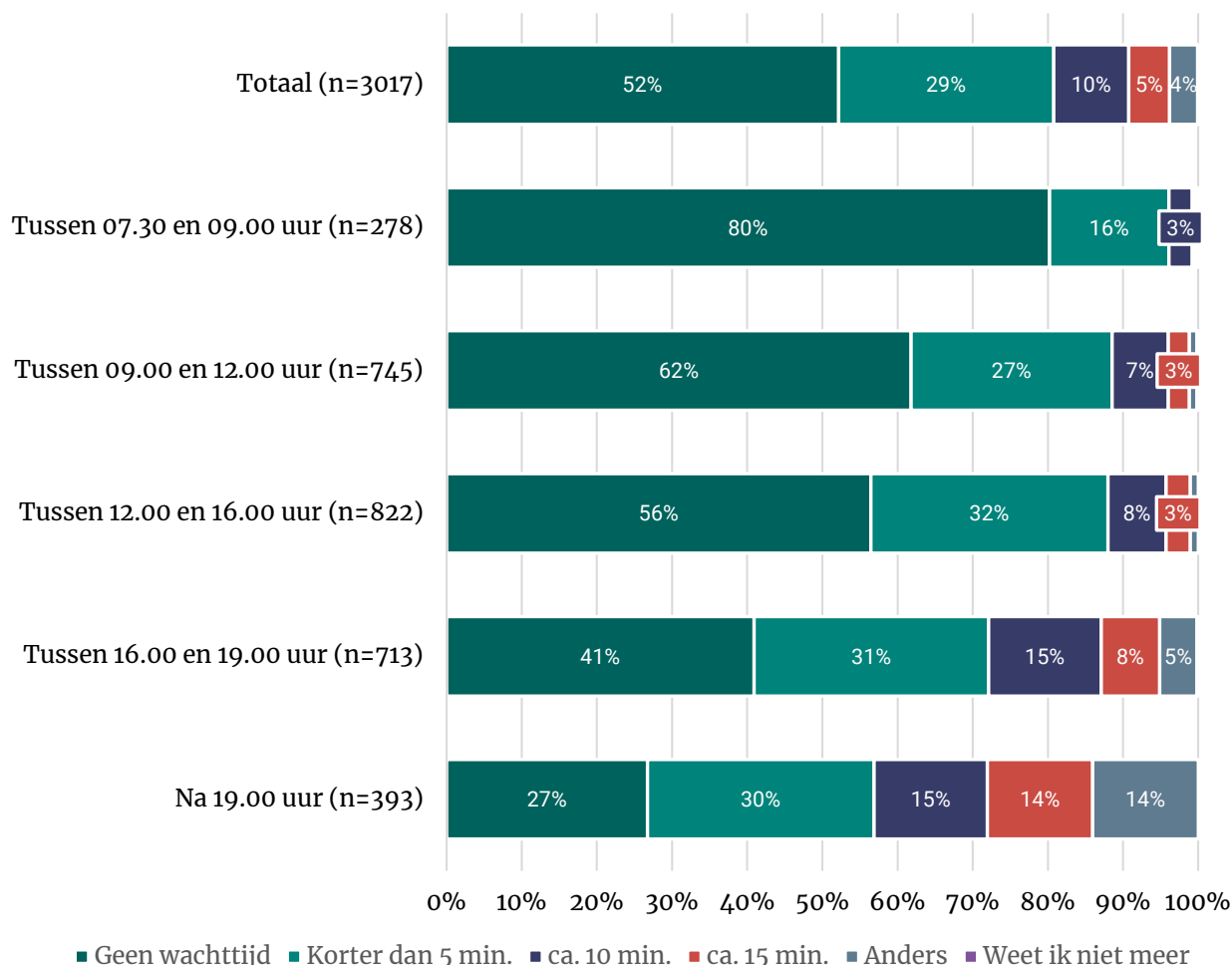
Jongvolwassenen stemden meestal tussen 12:00 en 16:00 of tussen 16:00 en 19:00 (beide 28%), kiezers tussen de 35 en 64 jaar deden dat voornamelijk tussen 16:00 en 19:00 (30%). Ouderen (65+) gingen vooral 's ochtends tussen 9:00 en 12:00 naar de stembus (42%). Waar bijna een kwart (22%) van de jongere kiezers tussen de 18 en 34 jaar na zeven uur 's avonds stemde, was dat onder 65-plussers slechts 3 procent. Daarnaast stemden praktisch en theoretisch opgeleiden vaker later op de dag dan kiesgerechtigden zonder startkwalificatie (40% en 41% stemde na 16:00, tegenover 29%).

Drukke bij stemlokaal vooral in de avond

De helft van de kiezers die naar het stemlokaal ging (52%) hoefde niet te wachten. Voor degenen die wél moesten wachten, was dat meestal kort: 29 procent had een wachttijd van korter dan vijf minuten. Vijf procent geeft aan een kwartier te hebben gewacht. Stemmers die een 'andere' wachttijd hadden (4%) moesten veelal langer wachten: meestal 20 tot 30 minuten, maar in ongeveer een derde van de gevallen meer dan een half uur.

In Figuur 4.3 is te zien dat kiezers die later op de dag gingen stemmen vaker aangaven langer te hebben moeten wachten. Tussen half acht en negen 's ochtends hadden acht op de tien stemmers geen wachttijd. Na zeven uur 's avonds was dit slechts 27 procent van de stemmers; 14 procent had op dat moment een wachttijd van een kwartier. Dit verklaart waarschijnlijk ook dat 65-plussers vaker meteen door konden lopen dan jongere stemmers (58% tegenover 47%).

Figuur 4.3 - Hoe lang heeft u ongeveer moeten wachten voordat u bij het stemlokaal naar binnen kon gaan?
 Basis: kiezers die in een stemlokaal gestemd hebben (n = 3017).



Het patroon van langere wachttijden in de avonduren was bij de verkiezingen in 2021 en 2022 ook te zien, hoewel de verschillen tussen 's ochtends en 's avonds minder groot waren; zo had in 2022 op de primaire verkiezingsdag (16 maart) 86 procent van de stemlokaal-stemmers 's ochtends geen wachttijd, 's avonds was dat 70 procent.

De relatief langere wachttijd in de avond wordt mogelijk deels verklaard door een storing in de stembureau-app die 18 gemeenten gebruikten om stempassen te checken. Hierdoor moest worden overgegaan op handmatig controleren van de stempassen. In de 18 gemeenten die de app gebruikten³ had men na 19:00 uur significant vaker een wachttijd van langer dan 15 minuten dan in de gemeenten waar geen storing was (30% tegenover 12%).

³ Amsterdam, Beuningen, Den Haag, Eindhoven, Emmen, Groningen, Harderwijk, Helmond, Hilversum, Nieuwkoop, Nijmegen, Noordoostpolder, Purmerend, Rotterdam, Tilburg, Tynaarlo, Utrecht, Zoetermeer.

Vooral niet-stemmers zeggen ook op maandag of dinsdag te willen stemmen

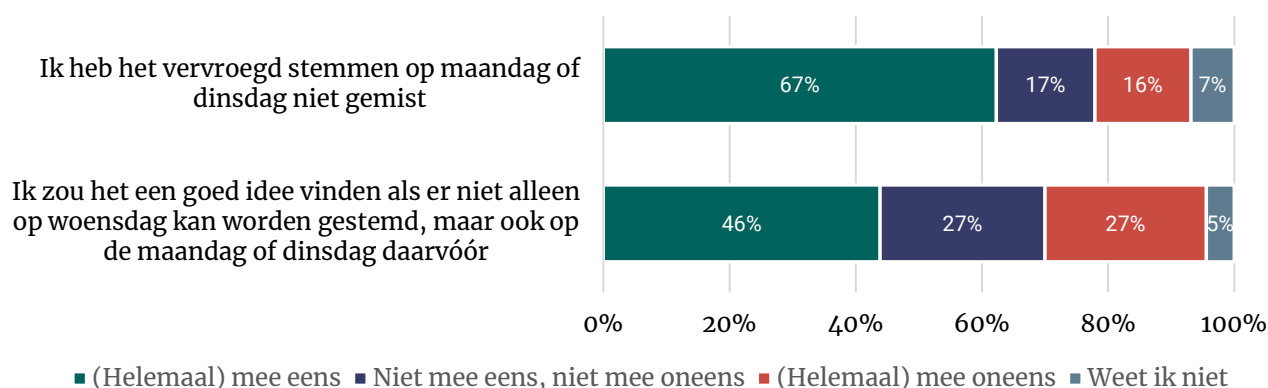
Verkiezingen in Nederland worden op woensdag gehouden. Bij de Tweede Kamerverkiezing in 2021 en de gemeenteraadsverkiezingen in 2022 was het vanwege corona mogelijk om ook op maandag of dinsdag in het stemlokaal te stemmen. Bij deze Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen was dit niet meer mogelijk.

Twee derde van de kiesgerechtigden (67%) heeft het vervroegd stemmen op maandag of dinsdag zelf niet gemist. Eén op de zes (16%) heeft het wel gemist. Daarnaast is 46 procent van de kiesgerechtigden positief over het idee om op meerdere dagen te kunnen stemmen. Ongeveer een kwart (27%) is het oneens met de stelling, een gelijk aandeel is het 'niet eens, maar ook niet oneens'.

De steun voor vervroegd stemmen is lager dan ten tijde van de gemeenteraadsverkiezingen in 2022. Toen was 64 procent van de stemlokaal-stemmers het eens met de stelling dat 'vervroegd stemmen definitief ingevoerd zou moeten worden, ook los van corona'.⁴ Nu is 37 procent van de stemlokaal-stemmers het eens dat het een 'goed idee is als er niet alleen op woensdag kan worden gestemd, maar ook op de maandag of dinsdag daarvóór'.

Figuur 4.4 - Bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

Basis: alle kiesgerechtigden (n = 4844).

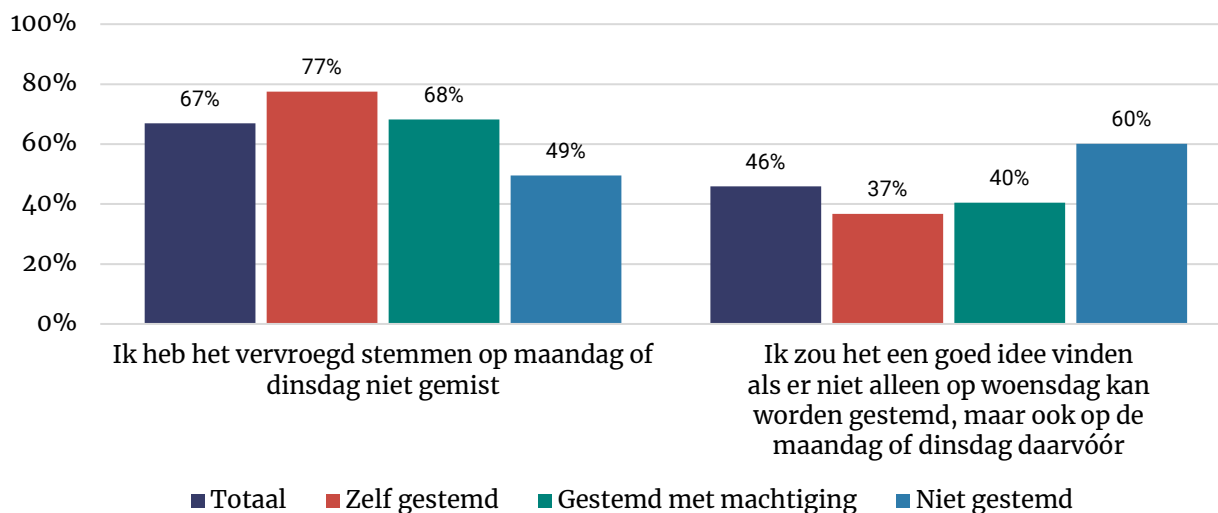


Figuur 4.5 laat per kiezersgroep zien welk aandeel het (helemaal) eens is met de stellingen over vervroegd stemmen. Waar driekwart van de kiezers die zelf in een stemlokaal stemden het vervroegd stemmen niet heeft gemist (77%), geldt dat onder niet-stemmers voor slechts de helft (49%). Niet-stemmers zijn ook vaker voorstander van het idee om niet alleen op woensdag, maar ook op maandag en dinsdag te kunnen stemmen: 60 procent is het hiermee (helemaal eens), onder kiezers die zelf of met een volmacht stemmen is dat respectievelijk maar 37 en 40 procent.

⁴ Destijds is deze stelling alleen voorgelegd aan mensen die zelf in een stemlokaal gingen stemmen, niet aan alle kiesgerechtigden.

Figuur 4.5 - Bent u het eens of oneens met de volgende stellingen? (% (helemaal) eens)

Basis: alle kiesgerechtigden (n = 4844), kiezers die in een stemlokaal hebben gestemd (n = 3017), kiezers die iemand gemachtigd hebben (n = 157) en kiezers die niet hebben gestemd (n = 1662).



Daarnaast hebben kiezers die al eerder hebben gestemd het vervroegd stemmen *minder gemist* dan kiezers die niet eerder stemden (48% tegenover 68%). Ook kiezers voor wie toegankelijkheid niet uitmaakt hebben het minder gemist dan kiezers voor wie toegankelijkheid wél (erg) belangrijk is (80% tegenover 72%). Tabel 4.2 laat zien dat dit ook geldt voor oudere en voor mannelijke kiezers. Tenslotte missen kiezers met een niet-westerse migratieachtergrond het vervroegd stemmen vaker dan kiezers met een westerse of zonder migratieachtergrond (22%, tegenover 16% en 18%).

Dezelfde groepen die het vervroegd stemmen gemist hebben, zijn ook in grotere mate voorstander van het invoeren van vervroegd stemmen: kiezers die niet eerder stemden vaker dan kiezers die wél eerder stemden (60% tegenover 37%), kiezers met een niet-westerse migratieachtergrond vaker dan kiezers met een westerse of zonder migratieachtergrond (56% tegenover beide 45%) en kiezers voor wie toegankelijkheid belangrijk is vaker dan voor wie dat minder of niet uitmaakt (42% tegenover 34%). Dat geldt ook voor jongeren, theoretisch opgeleiden en vrouwen (zie Tabel 4.2).

Tabel 4.2 - Percentage 'eens' bij stellingen over vervroegd stemmen, naar leeftijd, opleiding en geslacht

Groen = significant hoger dan gemiddelde.

Stelling	Totaal	18-	35-	50-	65+	Geen startkwalificatie			Man	Vrouw
		34	49	64		Praktisch	Theoretisch			
Vervroegd stemmen niet gemist (% eens)	67%	57%	65%	72%	75%	66%	66%	69%	70%	64%
Vervroegd stemmen goed idee (% eens)	46%	61%	49%	38%	34%	41%	47%	47%	43%	49%

4.3 Toegankelijkheid

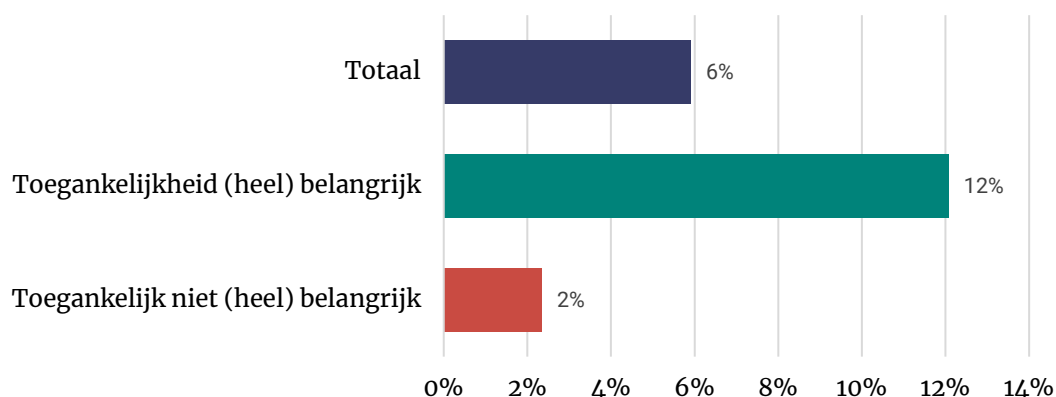
Het uitbrengen van een stem in een stemlokaal moet voor iedere Nederlander die mag stemmen mogelijk zijn. Ruim een derde (36%) van de kiezers die meededen aan het onderzoek geeft aan dat het *voor henzelf* belangrijk (22%) of heel belangrijk (14%) is dat stemlokalen makkelijk toegankelijk zijn of extra ondersteuning kunnen bieden.

Meesten controleren toegankelijkheid stemlokaal niet

De meeste kiezers controleren niet van te voren of het stemlokaal toegankelijk is voor kiezers met een lichamelijke beperking. Zes procent doet dat wel. Onder kiezers voor wie toegankelijkheid *voor henzelf* belangrijk is, controleert ruim één op de tien (12%) dit. Kiezers van 65 jaar of ouder controleren dit ook vaker dan andere leeftijdsgroepen (18-34: 3%, 35-49: 4%, 50-64: 6%, 65+: 11%).

Figuur 4.6 - Heeft u vooraf gecontroleerd of het stemlokaal toegankelijk was voor kiezers met een lichamelijke beperking? (% ja)

Basis: kiezers die in een stemlokaal hebben gestemd (n = 3017), kiezers voor wie toegankelijkheid voor henzelf (heel) belangrijk is (n = 1133), kiezers voor wie toegankelijkheid voor henzelf niet (heel) belangrijk is (n = 1875).

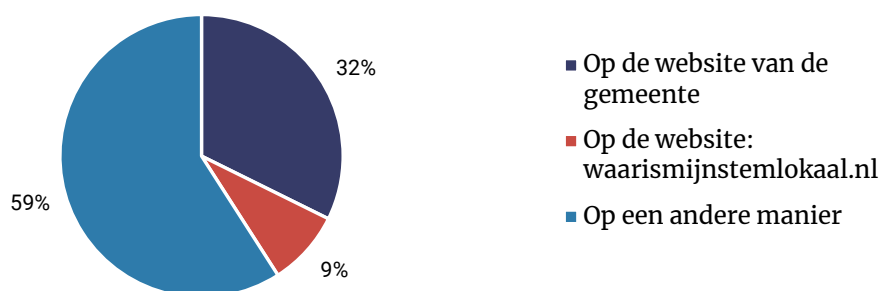


Toegankelijkheid wordt meestal via gemeentelijke website of ter plekke gecontroleerd

Kiezers die vooraf controleerden of het stemlokaal toegankelijk was voor kiezers met een lichamelijke beperking, deden dat vaak via de website van hun gemeente (32%). Negen procent gebruikte hiervoor de website waarismijnstemlokaal.nl. De meesten hadden echter een andere methode (59%). Zij geven veelal aan dat ze (de locatie van) het stemlokaal voor het stemmen al hebben bezocht om de toegankelijkheid te controleren. Ook geven veel kiezers aan dat zij al bekend waren met de locatie, bijvoorbeeld omdat ze in de buurt wonen of omdat ze er bij eerdere verkiezingen al eens hun stem hebben uitgebracht.

Figuur 4.7 - Waar heeft u dit gecontroleerd?

Basis: kiezers die vooraf gecontroleerd hebben of het stemlokaal toegankelijk was (n = 184).

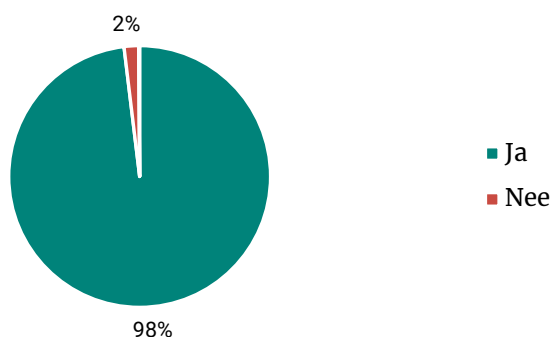


Overgrote meerderheid vond zonder problemen de ingang van het stemlokaal

Slechts 2 procent van de kiezers die in een stemlokaal stemden geeft aan dat zij de ingang hiervan niet gemakkelijk konden vinden. Voor de overgrote meerderheid (98%) leverde dit geen problemen op. Dit komt overeen met de afgelopen twee verkiezingen, toen tussen de 94 en 96 procent aangaf dat bij de ingang van het gebouw 'duidelijk was aangegeven' hoe zij bij het stemlokaal moesten komen.

Figuur 4.8 - Kon u de ingang van het stemlokaal gemakkelijk vinden?

Basis: kiezers die in een stemlokaal gestemd hebben (n = 3017).



Kiezers die nu de ingang niet konden vinden wijten dat in hun open toelichtingen vrijwel allemaal aan onduidelijke, onjuiste of ontbrekende aanwijzingen op de locatie. Sommigen

vonden ook de indeling van de stemlokaalallocatie verwarrend of werden gehinderd door een dichte deur.

“Er hing een héél klein bordje buiten met "stemlokaal" erop. Bovendien waaide het ook nog door de wind heen en weer. Was heel slecht te zien.”

“Ik ben gewend dat er grote borden buiten staan met pijlen waar je kunt stemmen. Op deze locatie was een klein A4'tje op het raam geplakt met stemlokaal #..., het is dat ik toevallig naar het raam keek anders was ik er voorbij gelopen.”

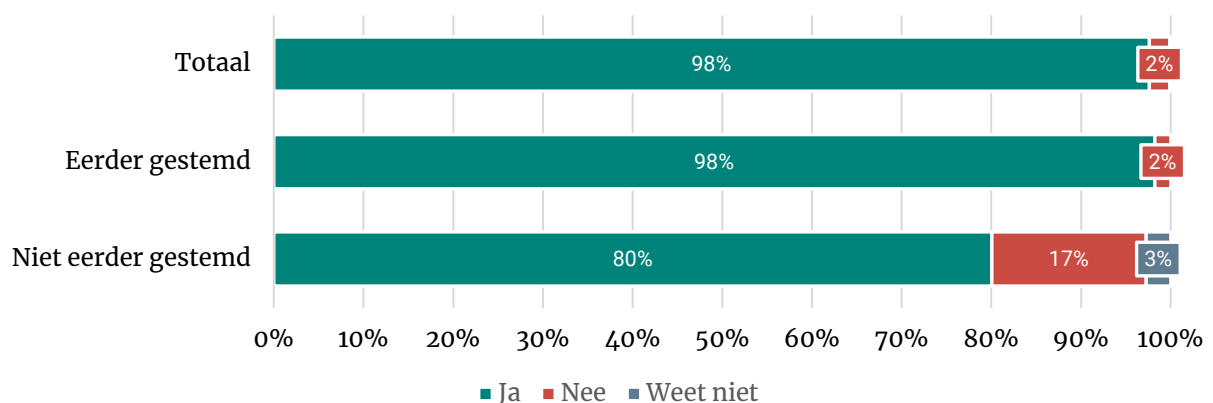
“Was een doolhof binnen het gebouw.”

“Stond niet duidelijk aangegeven en de deur van het lokaal was dicht.”

Voor meesten duidelijk wat te doen in stemlokaal; voor kiezers die niet eerder stemden minder
Ruim negen op de tien kiezers (98%) wisten wat te doen toen zij het stemlokaal binnen gingen. Wel is er een verschil tussen *first time voters* en kiezers die al eens eerder stemden. Onder *first time voters* vond 17 procent het niet duidelijk wat te doen, onder kiezers met stemervaring is dat slechts 2 procent. Dit verschil zien we ook naar leeftijd: kiezers van 18 tot 34 jaar geven iets vaker aan dat het voor hen niet duidelijk was (5%) dan andere leeftijdsgroepen (1% tot 2%).

Figuur 4.9 - Was het voor u duidelijk wat u moest doen toen u het stemlokaal binnen ging? (richting de tafel met stembureauleden, het stemhokje, de stembus en vervolgens de uitgang)

Basis: kiezers die in een stemlokaal gestemd hebben (n = 3017), kiezers die eerder gestemd hebben (n = 2918), kiezers die voor het eerst stemden (n = 94).



Degenen die het niet duidelijk vonden wat te doen, geven vooral aan dat het voor hen onduidelijk was waar zij in het stemlokaal moesten ‘beginnen’ of in welke volgorde zij de stappen moesten doorlopen. Ook ervoeren sommigen hun stemlokaal als ‘rommelig’ of geven zij aan dat de looproute onduidelijk of onhandig was.

“We konden de ruimte vanuit meerdere kanten betreden dus was het niet echt duidelijk wie op wie aan het wachten was.”



“Gek pad aangegeven met pionnen. Het was niet duidelijk of er meerdere stands waren om het ID en de stempas te checken.”

“Er stonden tafels aan de linker en rechter kant dus ik wist niet waar ik eerst naartoe moest.”

“Ik wist niet precies hoe het zat met papieren laten zien en de stempas afgeven en welke dingen ik terugkreeg van de medewerkers van het stembureau.”

Enkele kiezers lichten toe dat de stembureauleden onoplettend waren of dat zij niet de verwachte uitleg over het stemmen boden.

“Iedereen was me maar een beetje aan het aankijken, maar ik wist eigenlijk de volgorde helemaal niet meer. Het zou fijn zijn als er meteen bij de eerste tafel gevraagd zou worden: stempas en ID’s aub. In plaats daarvan was er een stilte en ik wist even niet wat waar afgegeven moest worden en waar ik wat zou moeten ontvangen. Deze communicatie was echt slecht.”

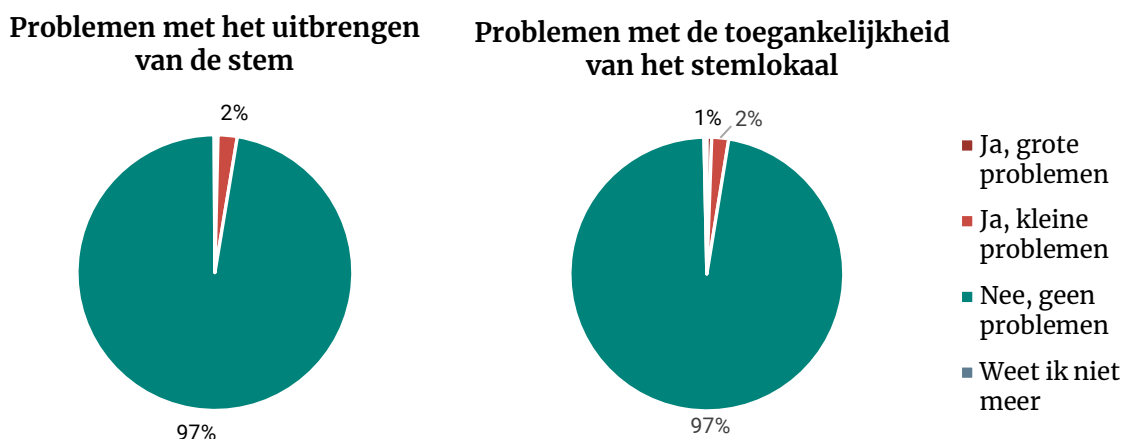
“De medewerkers waren druk met elkaar in gesprek en hadden eigenlijk geen tijd om mij te helpen aan de benodigde papieren.”

Enkeling ervoer problemen met toegankelijkheid of uitbrengen stem

De meeste kiezers geven aan dat zij probleemloos hun stem hebben kunnen uitbrengen (97%), net als bij de afgelopen twee verkiezingen in 2021 en 2022. Twee procent ervoer kleine problemen met de toegankelijkheid van het stemlokaal, één procent ervoer grote problemen. Bij het uitbrengen van de stem ging het uitsluitend om kleine problemen (2%).

Figuur 4.10 - Heeft u problemen ervaren met de toegankelijkheid van het stemlokaal? Heeft u problemen ervaren met het uitbrengen van uw stem?

Basis: kiezers die in het stemlokaal gestemd hebben (n = 3017).



Kiezers die voor het eerst stemden ervoeren vaker kleine problemen met uitbrengen van hun stem (6% tegenover 2%) en de toegankelijkheid van het stemlokaal (9% tegenover 1%) dan kiezers die al ervaring hadden met het stemmen. Dat geldt ook voor kiezers voor wie

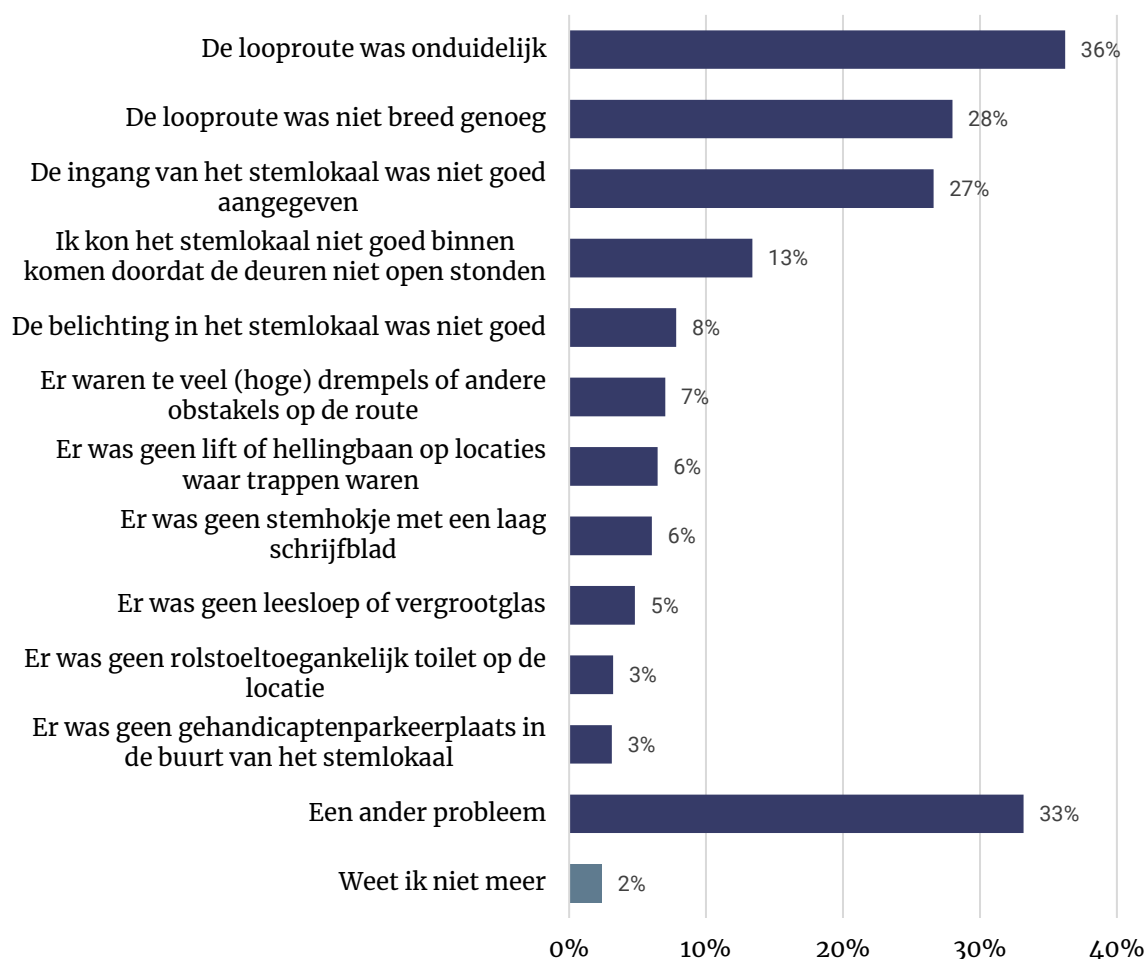
toegankelijkheid voor henzelf belangrijk is, vergeleken met kiezers voor wie dit minder of niet uitmaakt (toegankelijkheid stemlokaal: 3% tegenover 1%, uitbrengen stem: 4% tegenover 2%).

Problemen met toegankelijkheid: met name onduidelijke en ontoegankelijke looproutes

Figuur 4.11 toont welke problemen stemlokaal-stemmers ervoeren met de toegankelijkheid van het stemlokaal. Het ging hierbij met name om onduidelijke looproutes (36% van degenen die problemen ervoeren; 0,9% van alle stemlokaal-stemmers). Daarnaast geeft men aan dat de looproute in sommige gevallen te smal was (28%) of dat de ingang van het stemlokaal niet goed was aangegeven (27%). Ook bij de verkiezingen in 2021 en 2022 werden deze problemen relatief vaak genoemd (top 5).

Figuur 4.11 - Welke problemen had u met de toegankelijkheid van het stemlokaal? Meerdere antwoorden mogelijk

Basis: kiezers die problemen ervoeren met de toegankelijkheid van het stemlokaal (n = 76).



Een derde ervoer een 'ander probleem'. Hierbij gaat het om uiteenlopende zaken. Een aantal kiezers benoemt ook hier dat de looproute onduidelijk of verwarrend was, bijvoorbeeld omdat de in- en uitgang niet (goed) waren aangegeven. Meermaals wordt ook een lange wachttijd en drukte als probleem genoemd. Ook moeilijk begaanbare paden, storingen bij het aanmelden van de stempas en te zware deuren worden genoemd.



“De rij was erg lang, moeite met staan.”

“Deuren gingen automatisch weer dicht terwijl ze nog even open moesten blijven voor doorgang. De deuren waren zwaar.”

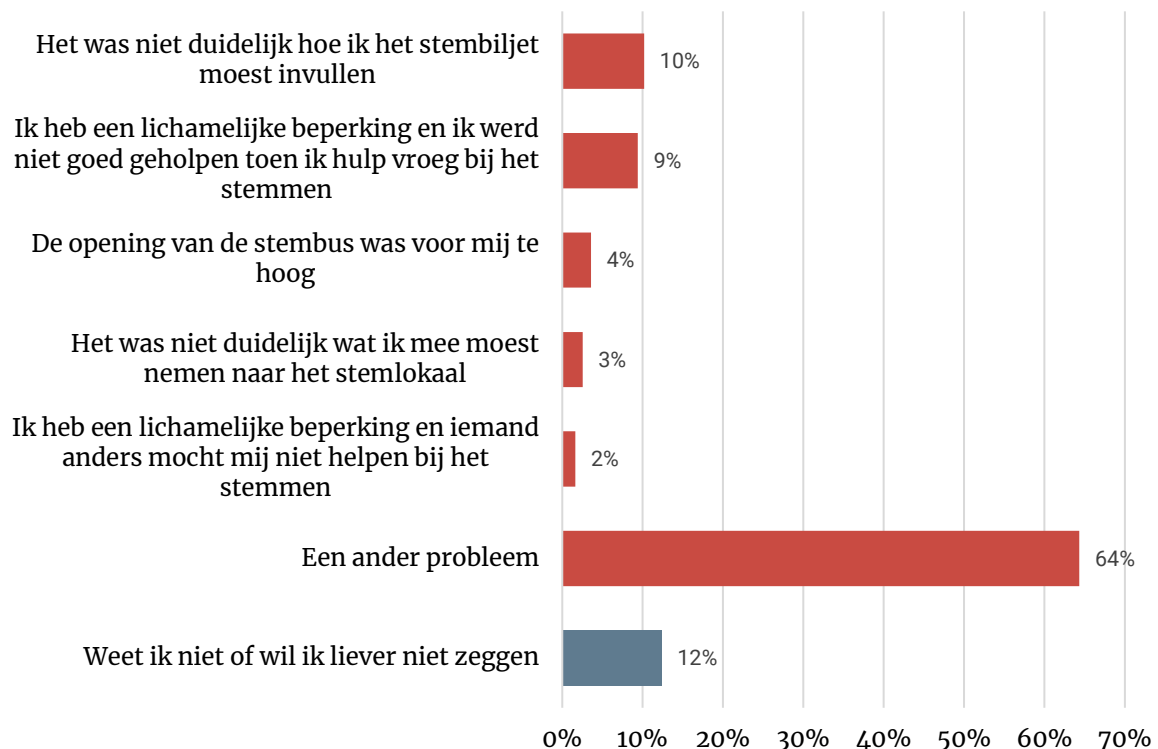
“Het was glad. De rijplaten waren erg nat.”

Problemen met stemmen: met name formaat van stembiljet vormt obstakel

Een aantal kiezers geeft aan dat een van de voorgelegde zaken voor hen een probleem vormde bij het uitbrengen van hun stem. Het gaat dan met name om onduidelijkheid over hoe het stembiljet ingevuld moet worden (10%, 8 personen). Ook geeft een aantal kiezers met een lichamelijke beperking aan dat zij bij verzoek om hulp bij stemmen geen (goede) hulp ontvingen (9%, 7 personen). Ook bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 werden deze problemen relatief het vaakst gekozen, hoewel door een groter aandeel (gemiddeld door ongeveer 30%).

Figuur 4.12 - Welke problemen had u met het uitbrengen van uw stem? Meerdere antwoorden mogelijk

Basis: kiezers die problemen ervoeren met het uitbrengen van hun stem (n = 79).



De meerderheid geeft aan een ‘ander probleem’ te hebben ervaren. Voor de meesten van hen gaat het dan om het formaat van het stembiljet (38% van ‘anders’, 25% van alle problemen): het biljet was te groot, waardoor het veel ruimte innam en moeilijk te vouwen was.

“Veel te groot en daardoor onhandelbaar stembiljet.”

“Stembiljet was te groot. Hierdoor was het uit-/in elkaar vouwen erg lastig. Ook hing het biljet ver over de tafel heen.”



Daarnaast noemt een aantal kiezers dat het voor hen onduidelijk was welk stembiljet in welke bus moest worden gedeponereerd. Tenslotte liepen sommige kiezers tegen kapotte potloden, een storing bij het aanmelden van hun stempas en slechte verlichting in het stemhokje aan.

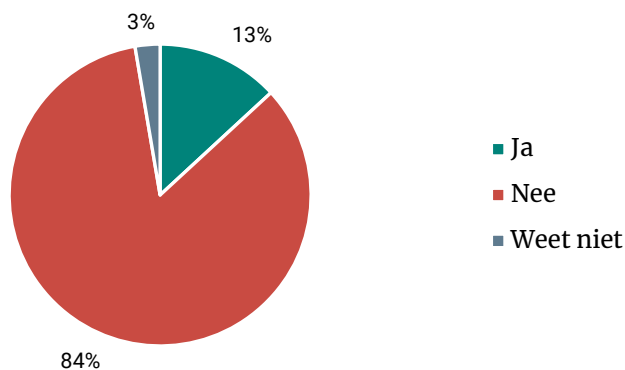
Kiezers met problemen bij stemmen vroegen meestal geen uitleg aan stembureauleden

Kiezers die problemen ervoeren bij het uitbrengen van hun stem, vroegen stembureauleden veelal niet om nadere uitleg over het stemmen: 13 procent deed dat wel, 84 procent niet. Bij de laatste Tweede Kamerverkiezing vroegen de meeste kiezers met problemen ook niet om uitleg; bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 was dat juist wél het geval. In alle drie de onderzoeken gaat het om kleine aantallen respondenten ($n < 100$).

De tien personen in dit onderzoek die stembureauleden om uitleg over het stemmen hebben gevraagd, kregen die uitleg allemaal. Zeven personen geven aan erdoor geholpen te zijn. Twee personen kregen de uitleg wel, maar voelden zich hiermee niet (voldoende) geholpen.

Figuur 4.13 - Heeft u aan iemand van het stembureau gevraagd om meer uitleg te geven over het stemmen?

Basis: kiezers die problemen ervoeren met het uitbrengen van hun stem ($n = 79$).



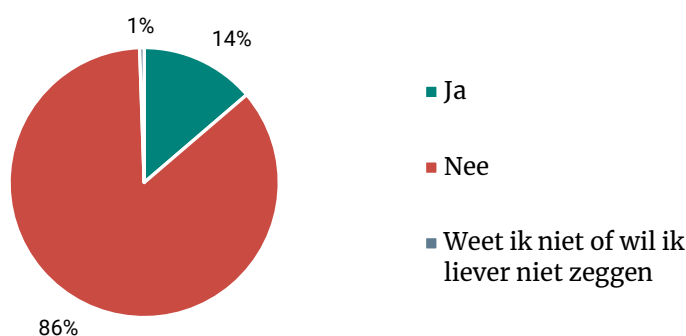
4.4 Stemmen voor iemand anders

Eén op zeven stemde ook voor iemand anders

Veertien procent van de kiezers die zelf in een stemlokaal ging stemmen kreeg van iemand anders een volmacht mee. Dit komt overeen met de afgelopen gemeenteraads- (13%) en Tweede Kamerverkiezingen (12%). Mannen kregen iets vaker een volmacht dan vrouwen (15% tegenover 12%). In het noorden van het land (Groningen, Friesland, Drenthe) werden minder volmachten uitgegeven dan in andere regio's (8%; andere regio's: 14 tot 16%).

Figuur 4.14 - Heeft u een volmacht gekregen om ook voor iemand anders te gaan stemmen?

Basis: kiezers die in een stemlokaal gestemd hebben (n = 3017).

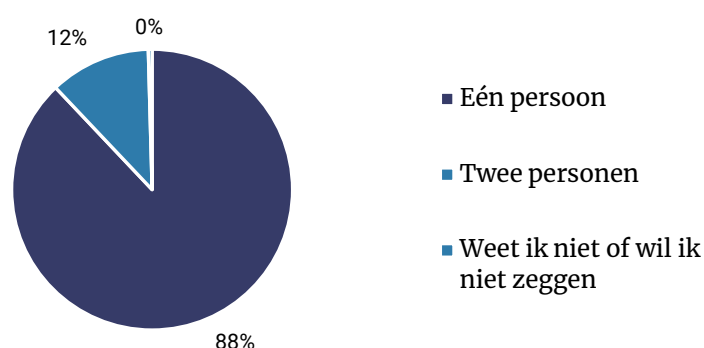


Stemmen voor iemand anders is meestal voor één ander

Kiezers die voor iemand anders stemden deden dat meestal voor één ander (88%), net als bij de afgelopen verkiezingen in 2021 en 2022. Twaalf procent kreeg voor twee personen een volmacht mee. Kiezers met een niet-westerse migratieachtergrond kregen vaker twee volmachten mee naar het stemlokaal dan kiezers met een westerse of zonder migratieachtergrond (29% tegenover 18% en 9%).

Figuur 4.15 - Van hoeveel personen heeft u een volmacht gekregen om voor hen te stemmen?

Basis: kiezers die een of meerdere volmacht(en) kregen (n = 416).

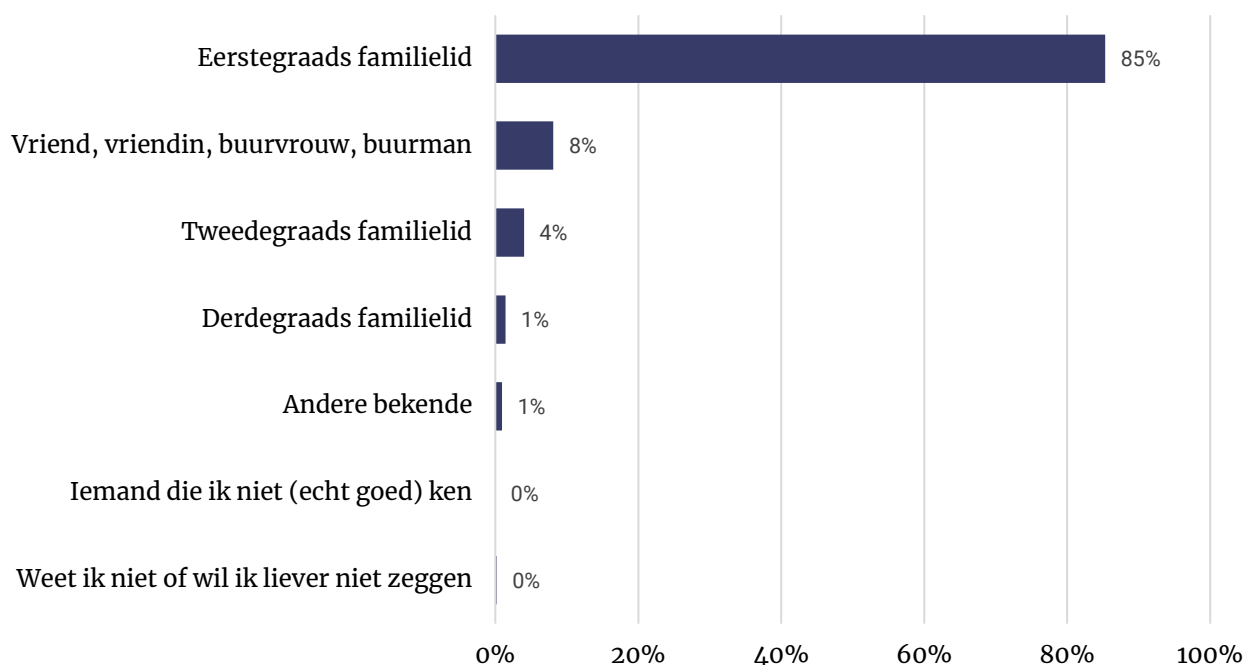


Volmacht vooral door eerstegraads familielid gegeven

Ruim acht op de tien kiezers die een volmacht kregen, kregen die van een eerstegraads familielid: hun partner, (schoon)vader, (schoon)moeder, (schoon)zoon of (schoon)dochter (85%). Dit geldt zowel voor kiezers die één als die twee volmachten kregen en het komt overeen met het beeld van de afgelopen twee verkiezingen. Volmachten werden iets vaker uitgedeeld door vrienden, vriendinnen of buren (8%) dan door tweede- of derdegraads familieleden (4% en 1%). Niemand geeft aan een volmacht te hebben gekregen van iemand die hij/zij niet (echt goed) kent.

Figuur 4.16 - Voor wie heeft u met een volmacht gestemd? Meerdere antwoorden mogelijk (*voor wie twee volmachten heeft gekregen)

Basis: kiezers die een of meerdere volmacht(en) kregen (n = 416).

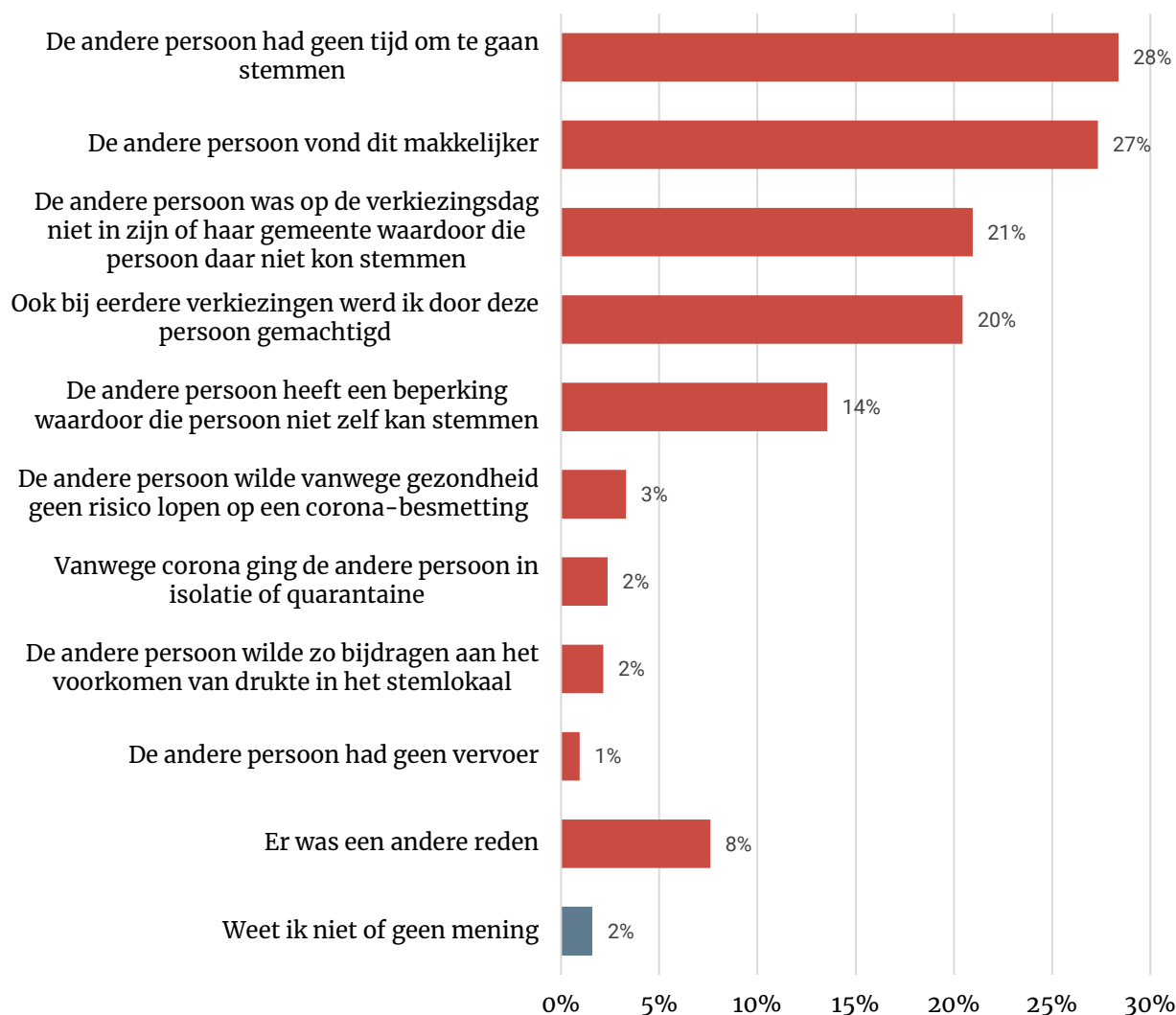


Gebrek aan tijd en gemak belangrijkste redenen om een volmacht te geven

De meeste kiezers kregen een volmacht omdat de ander geen tijd had om te gaan stemmen (28%) of omdat de andere persoon dit makkelijker vond (27%). Ook bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 waren tijd en gemak de belangrijkste redenen om een volmacht te geven. Corona-gerelateerde redenen zijn minder belangrijk dan bij de voorgaande verkiezingen: 3 procent kreeg een volmacht omdat de ander geen risico op een corona-besmetting wilde lopen, 2 procent omdat de ander in isolatie of quarantaine ging. Bij de vorige verkiezingen ging het bij beide redenen nog om 11 procent.

Figuur 4.17 - Wat waren de belangrijkste redenen waarom u voor iemand anders ging stemmen? Meerdere antwoorden mogelijk

Basis: kiezers die een of meerdere volmacht(en) kregen (n = 416).



Acht procent geeft aan om een ‘andere reden’ een volmacht te hebben gekregen. Meestal ging het om ziekte; vanwege gezondheidsredenen was de ander niet in staat om zelf te gaan stemmen. Daarnaast noemt een aantal kiezers dat zij voor een ander hebben gestemd omdat de ander dat zelf anders niet had gedaan, bijvoorbeeld wegens gebrek aan interesse. Tenslotte was de ander soms niet in staat om zelf te stemmen vanwege werk of het gebrek aan een oppas voor kleine kinderen.

Oudere kiezers (65+) kregen vaker een volmacht omdat de ander vanwege een beperking niet zelf kon stemmen dan andere leeftijdsgroepen (18-34: 3%, 35-49: 8%, 50-64: 15%, 65+: 24%). Geen tijd om te stemmen was in deze leeftijdsgroep juist minder vaak een reden (18-34: 30%, 35-49: 40%, 50-64: 27%, 65+: 19%). Vrouwen kregen vaker dan mannen een volmacht omdat de ander niet in zijn of haar gemeente aanwezig was op de verkiezingsdag (29% tegenover 16%). Dat geldt ook voor theoretisch opgeleiden (geen startkwalificatie: 11%, praktisch: 18%, theoretisch: 30%).

5 Stemmen via een machtiging

5.1 Redenen om te machtigen

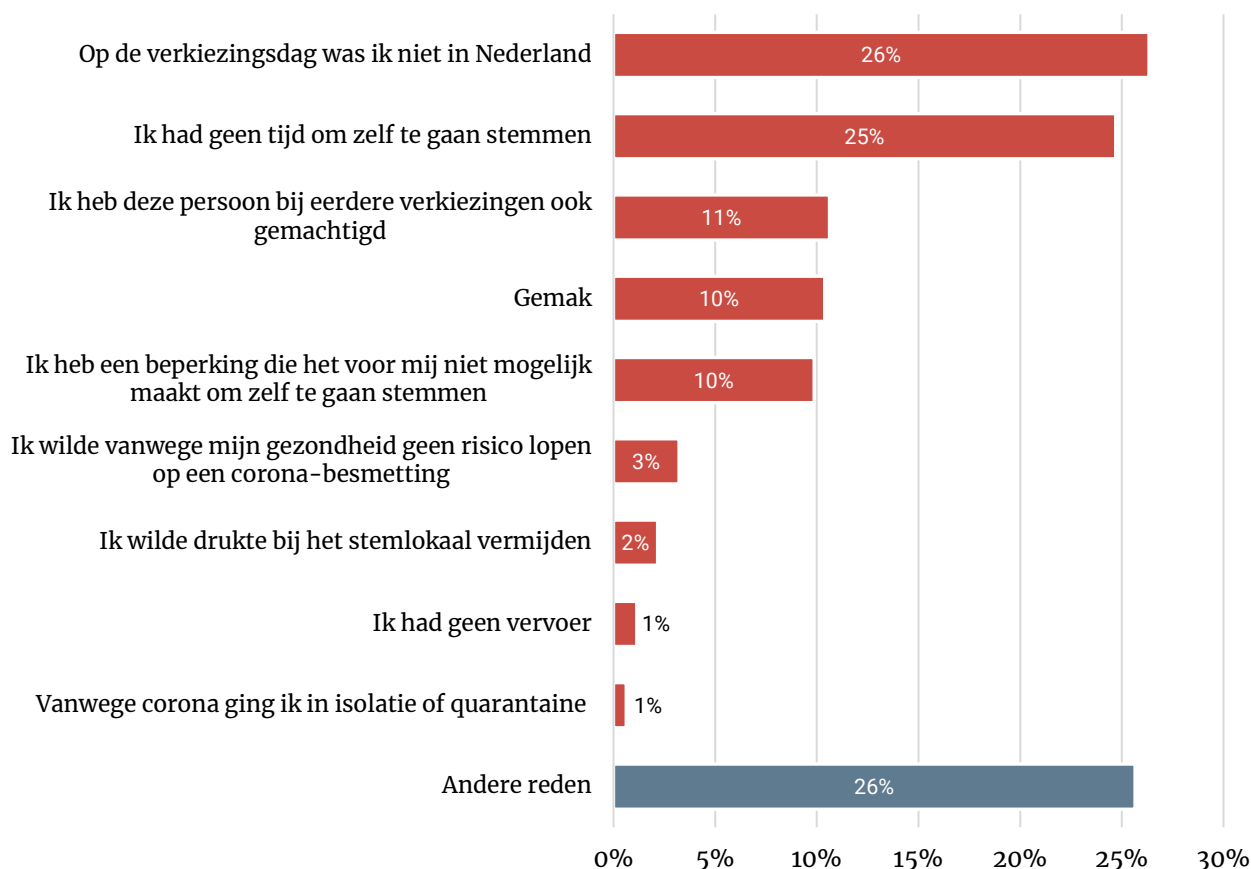
Drie procent heeft gestemd door een machtiging af te geven. Als we vragen waarom kiezers dit doen zeggen de meesten dat ze niet in Nederland waren (26%) of zelf geen tijd hadden om te stemmen (25%). Voor circa tien procent gelden de volgende redenen: eerder ook gedaan (11%), gemak (10%) en het hebben van een beperking die zelf stemmen niet mogelijk maakt (10%).

De meest genoemde ‘andere’ reden is ziekte. Dit geldt voor een kwart van de groep die een andere reden aanvinkte. Oftewel, ca. 7 procent van alle kiezers die met een machtiging stemden.

Corona wordt nauwelijks meer als reden genoemd (geen risico lopen op besmetting 3%, isolatie 1%). Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 zat 19 procent van de kiezers die een ander machtigden nog in isolatie, terwijl tien procent geen besmetting wilde oplopen.

Figuur 5.1 - U heeft iemand anders voor u laten stemmen door diegene een volmacht te geven. Wat waren voor u de belangrijkste redenen om dat te doen?

Basis: kiezers die iemand hebben gemachtigd (n = 171).



Oudere kiezers die machtiging gebruikten waren relatief vaak niet in Nederland

Kiezers in de leeftijdscategorie 50-64 jaar waren het vaakst niet in Nederland (38% van de kiezers in deze leeftijdsgroep die hebben gemachtigd). Ook voor theoretisch opgeleiden gold dit relatief vaak (36%).

Jongvolwassenen (18-34 jaar) zeiden vaker dan gemiddeld geen tijd te hebben om zelf te gaan stemmen (32% tegenover 25% gemiddeld).

Tabel 5.1 - Afwezigheid en geen tijd als redenen om te machtigen,, naar leeftijd, opleiding en geslacht

Groen = significant hoger dan gemiddelde.

Reden	Totaal	18-34	35-49	50-64	65+	Geen startkwalificatie	Praktisch	Theoretisch
Op de verkiezingsdag was ik niet in Nederland	26%	23%	29%	38%	16%	17%	17%	36%
Ik had geen tijd om zelf te gaan stemmen	25%	32%	30%	26%	7%	28%	24%	23%

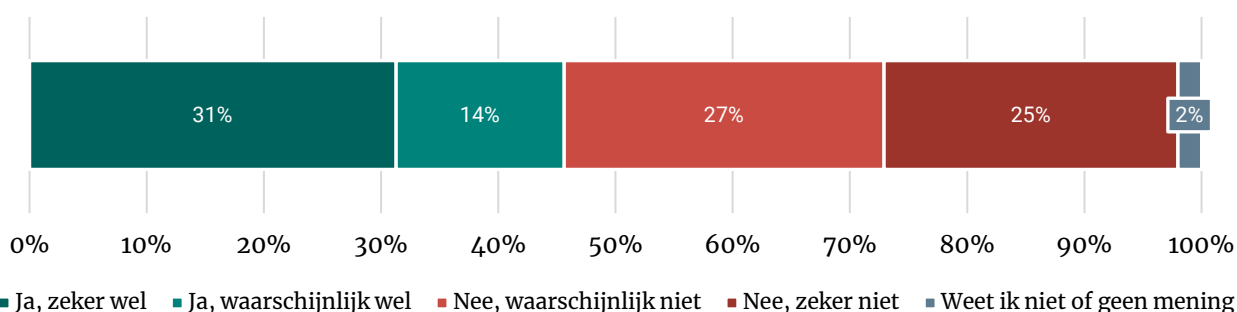
Opkomst zou mogelijk 1 à 2 procent lager zijn als machtigen niet mogelijk was

Bijna de helft (45%) van de kiezers die via een machtiging stemden zeggen dat ze ook (waarschijnlijk of zeker) zouden gaan stemmen als machtigen niet mogelijk was geweest. Een iets groter percentage (52%) denkt (waarschijnlijk of zeker) van niet. Deze 52 procent staat gelijk aan 1,6 procent van alle kiesgerechtigden. Met andere woorden: als deze mensen inderdaad niet hadden gestemd als stemmen via een machtiging niet mogelijk was, was de opkomst 1 tot 2 procentpunt lager geweest.

In 2022 zei 57 procent van de kiezers die iemand hebben gemachtigd ook te zouden hebben gestemd als machtigen niet mogelijk was. Dat is duidelijk meer dan dit jaar (45%).

Figuur 5.2 - Wanneer het niet mogelijk zou zijn geweest om iemand anders voor u te laten stemmen, was u dan zelf gaan stemmen?

Basis: kiezers die stemden via een machtiging (n = 171).



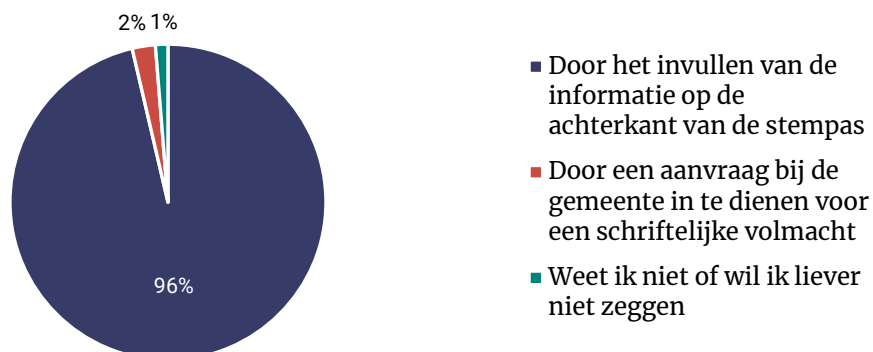
Aan kiezers die aangaven waarschijnlijk niet te stemmen als machtigen niet mogelijk was stelden wij de volgende vraag: “kunt u kort opschrijven waarom u in dat geval niet zelf zou gaan stemmen?”. Hierop antwoordden de meesten dat zij niet in Nederland waren ten tijde van de verkiezingen of fysiek verhinderd waren (vanwege ziekte of handicap).

5.2 Manieren van machtigen

Bijna iedereen (96%) die met een machtiging heeft gestemd heeft dat gedaan door informatie in te vullen op de achterkant van de stempas. Een enkeling (2%) deed dit door bij de gemeente een aanvraag in te dienen voor een schriftelijke volmacht.

Figuur 5.3 - Op welke manier heeft u een volmacht afgegeven?

Basis: kiezers die stemden via een machtiging (n = 171).



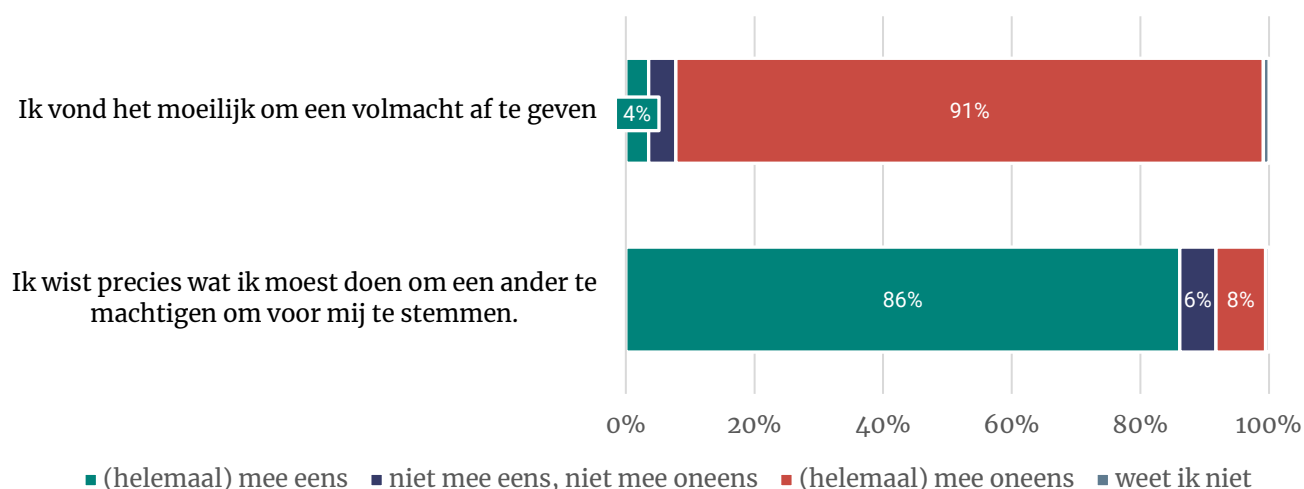
5.3 Gemak van machtigen

Weinigen ervoeren moeite met afgeven volmacht

Kiezers ervoeren over het algemeen geen moeilijkheden met afgeven van een volmacht. Vier procent geeft aan dit moeilijk gevonden te hebben, 91 procent zegt van niet. Bijna net zoveel kiezers (85%) wisten precies wat ze moesten doen om een ander te machtigen.

Figuur 5.4 - In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

Basis: kiezers die stemden via een machtiging (n = 171).



Drie op tien niet-stemmers: afgeven volmacht moet makkelijker

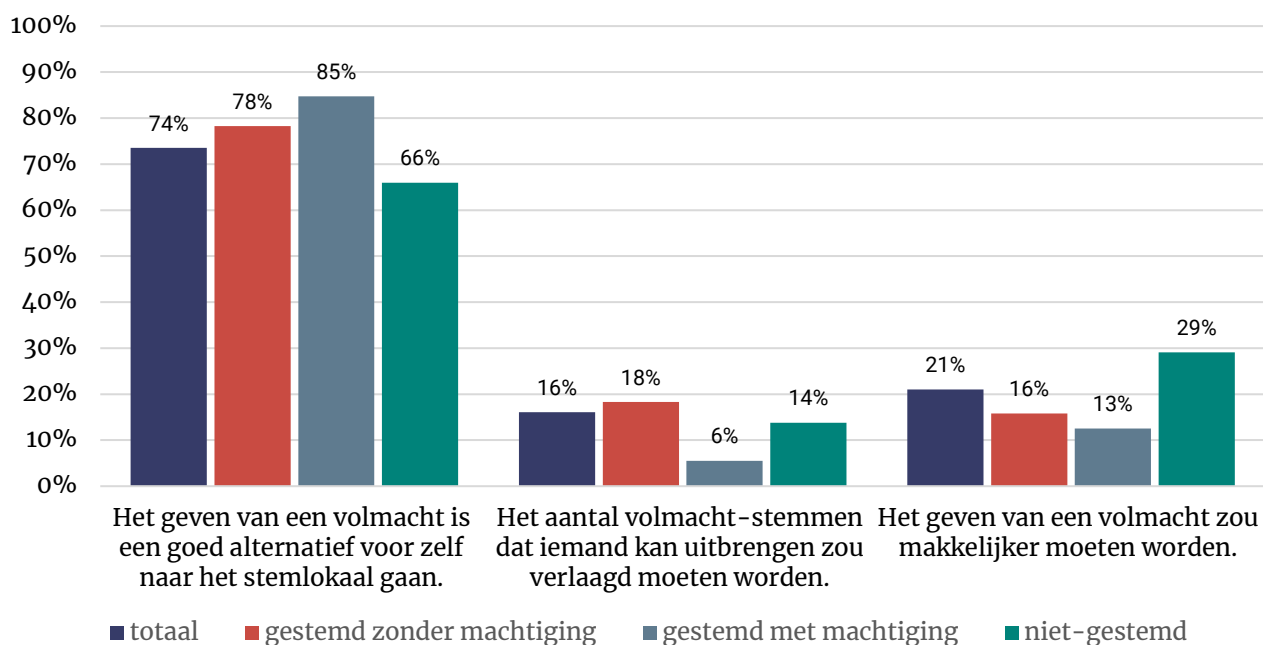
Driekwart (74%) van de kiesgerechtigden vindt het afgeven van een volmacht een goed alternatief voor zelf naar het stemlokaal gaan. Onder kiezers die een machtiging hebben afgegeven betreft het 85 procent. Niet-stemmers zijn het ook in de ruime meerderheid (66%) eens met de stelling.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2022 zei een iets groter percentage van de totale bevolking (81%) dat het geven van een volmacht een goed alternatief was voor zelf naar het stemlokaal gaan. Hierbij moet in ogenschouw worden genomen dat het destijds niet mogelijk was om 'weet ik niet' in te vullen. Hierdoor vallen de percentages automatisch hoger uit.

Een klein deel (16%) van de bevolking vindt dat het aantal volmachtstemmen verlaagd moet worden. Vorig jaar was een groter deel (26%) het eens met deze stelling.

Van de niet-stemmers vindt 29 procent dat het geven van een volmacht makkelijker moet worden. Van de totale bevolking geldt dit voor 21 procent. In 2022 onderschreef 37 procent van de totale bevolking deze stelling nog.

Figuur 5.5 - In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen? (% eens of helemaal eens)
Basis: alle kiesgerechtigden (n = 4861).



In onderstaande tabel zijn de ‘weet niets’ verwijderd en is gepercenteerd op de overige respons waardoor er beter kan worden vergeleken met vorig jaar. Bij de stelling dat ‘het geven van een volmacht makkelijker zou moeten worden’ zien we een significante daling. Een kwart (26%) vindt nu dat het geven van een volmacht makkelijker zou moeten worden. Dit was in 2022 37 procent.

Tabel 5.2 - In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

Gepercenteerd op respons zonder ‘weet niet’. Basis: alle kiesgerechtigden (n = 4861).

Stelling	Jaar	(Helemaal) mee eens	Niet mee eens, niet mee oneens	(Helemaal) mee oneens
Geven volmacht is goed alternatief	2023	77%	15%	7%
	2022	71%	33%	30%
Aantal volmacht-stemmen zou verlaagd moeten worden	2023	20%	39%	41%
	2022	26%	40%	33%
Geven volmacht zou makkelijker moeten worden	2023	26%	35%	40%
	2022	37%	33%	30%

6 Niet stemmen

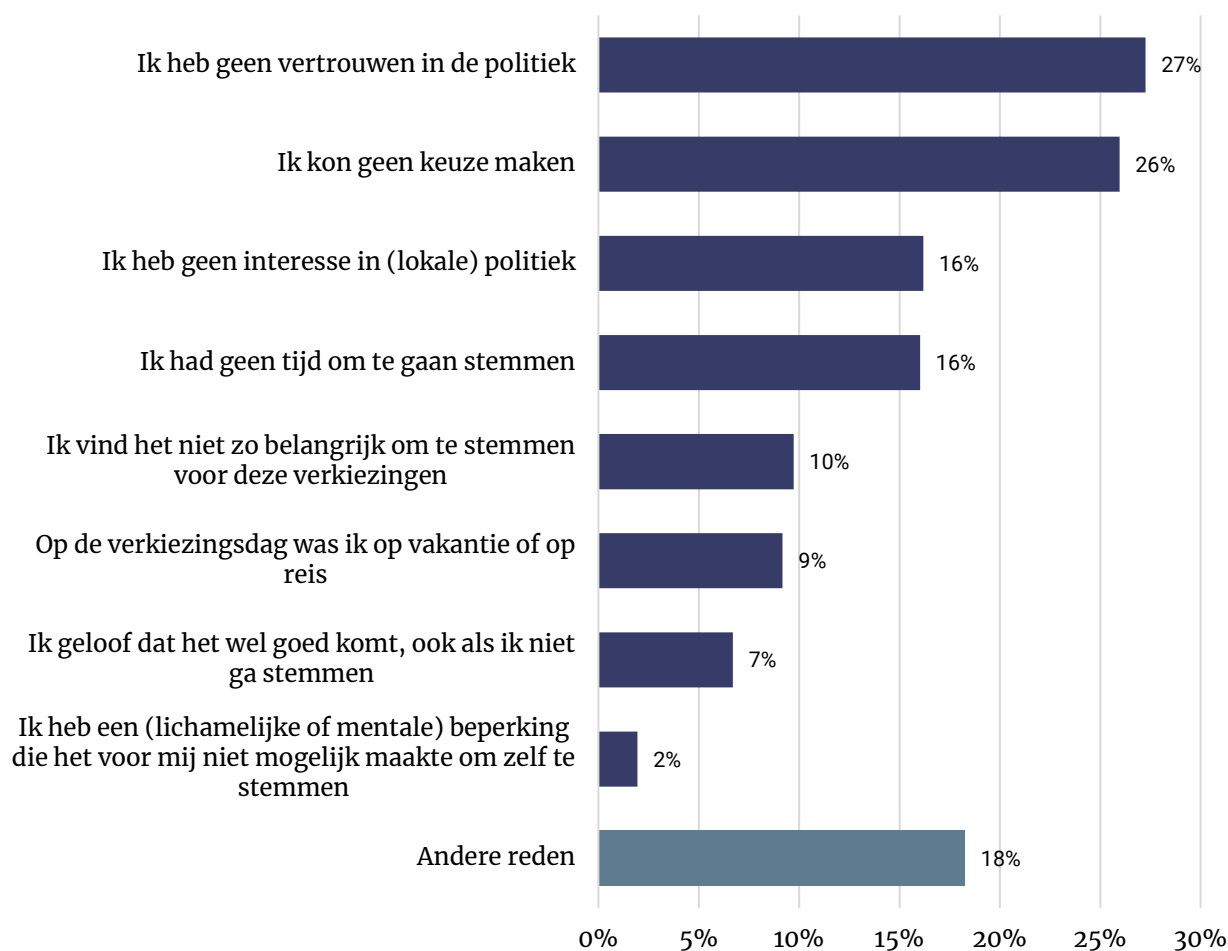
6.1 Redenen om niet te stemmen

Eénenveertig procent van de kiesgerechtigde Nederlanders heeft niet gestemd bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten. Ruim een kwart (27%) geeft daarvoor als reden geen vertrouwen te hebben in de politiek. Dat is meer dan het percentage niet-stemmers dat deze reden gaf in 2022 (22%).

Een even groot deel (26%) kon geen keuze maken (vorig jaar 15%). Redenen die minder vaak werden genoemd zijn een gebrek aan interesse (16%, gelijk aan vorig jaar: 17%) en tijd (16%, vorig jaar 10%). Achttien procent vinkt de optie 'andere reden' aan. In de open antwoorden zien we dat dit vaak gaat om mensen die op de verkiezingsdag niet in de juiste provincie waren (in totaal ca. 3% van de niet-stemmers) of mensen die ziek waren (ook ca. 3% van de niet-stemmers).

Figuur 6.1 - U heeft niet gestemd. Wat waren daarvoor de belangrijkste redenen?

Basis: kiezers die niet hebben gestemd voor PS en WS (n = 1.662).



Nederlanders zonder startkwalificatie stemmen relatief vaak niet vanwege gebrek aan politiek vertrouwen

Onderstaande tabel illustreert welke redenen om niet te kiezen vaker en minder vaak werden genoemd per leeftijds- en opleidingsgroep. Nederlanders zonder startkwalificatie hebben relatief vaak niet gestemd vanwege een gebrek aan vertrouwen in de politiek (34%). Jongvolwassenen (18-34) deden dit relatief vaak vanwege een gebrek aan interesse (21%) en tijd (26%). Ouderen (65-plus, 19%) en theoretisch opgeleiden (14%) waren juist relatief vaak op reis. Praktisch opgeleiden noemen vaker (21%) een gebrek aan interesse dan andere opleidingsgroepen.

Tabel 6.1 - U heeft niet gestemd. Wat waren daarvoor de belangrijkste redenen?

Naar leeftijd en opleidingsniveau, in percentages. Basis: heeft niet gestemd voor PS en WS (n = 1.662).

Groen = significant hoger dan gemiddelde.

Reden	Totaal	18-34	35- 49	50- 64	65+	Geen start-kwali- ficatie	Prak- tisch	Theo- retisch
Ik heb geen vertrouwen in de politiek	27%	21%	28%	33%	31%	34%	29%	20%
Ik kon geen keuze maken op wie ik moest stemmen	26%	26%	27%	28%	22%	24%	27%	27%
Ik heb geen interesse in (lokale) politiek	16%	21%	19%	12%	7%	10%	21%	14%
Ik had geen tijd om te gaan stemmen	16%	26%	17%	9%	3%	9%	17%	19%
Ik vind het niet zo belangrijk om te stemmen voor deze verkiezingen	10%	12%	10%	7%	8%	9%	11%	8%
Op de verkiezingsdag was ik op vakantie of op reis	9%	8%	5%	8%	19%	7%	7%	14%
Ik geloof dat het wel goed komt, ook als ik niet ga stemmen	7%	9%	8%	4%	4%	3%	8%	7%
Ik had een andere reden	18%	14%	16%	22%	26%	20%	15%	21%

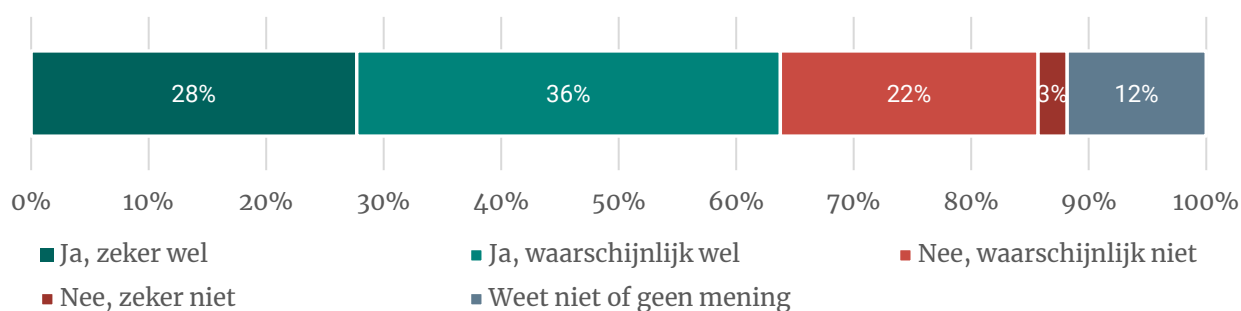
Meer verkiezingsdagen zouden opkomst licht kunnen doen stijgen

Zestien procent van de niet-stemmers geeft aan geen tijd te hebben gehad en daarom niet te hebben gestemd. Dat is gelijk aan 6,5 procent van alle kiesgerechtigden. Van deze groep zegt 64 procent 'waarschijnlijk' of 'zeker' wel te zijn gaan stemmen als het ook mogelijk was geweest om op maandag of dinsdag te stemmen.

Omgerekend naar alle kiesgerechtigden is dit ca. 4 procent. Circa twee procent geeft aan zeker te gaan stemmen. Het zou dus kunnen dat een verruiming van het aantal verkiezingsdagen de opkomst verhoogt met 2 (als alle 'zekere' kiezers toch zouden stemmen) à 4 (als alle 'zekere' en 'waarschijnlijke' kiezers toch zouden stemmen) procentpunt.

Figuur 6.2 - U bent niet gaan stemmen omdat u geen tijd had. Zou u wel zijn gaan stemmen wanneer dat ook op maandag of dinsdag mogelijk zou zijn geweest?

Basis: kiezers die geen tijd hadden om te stemmen (n = 239).



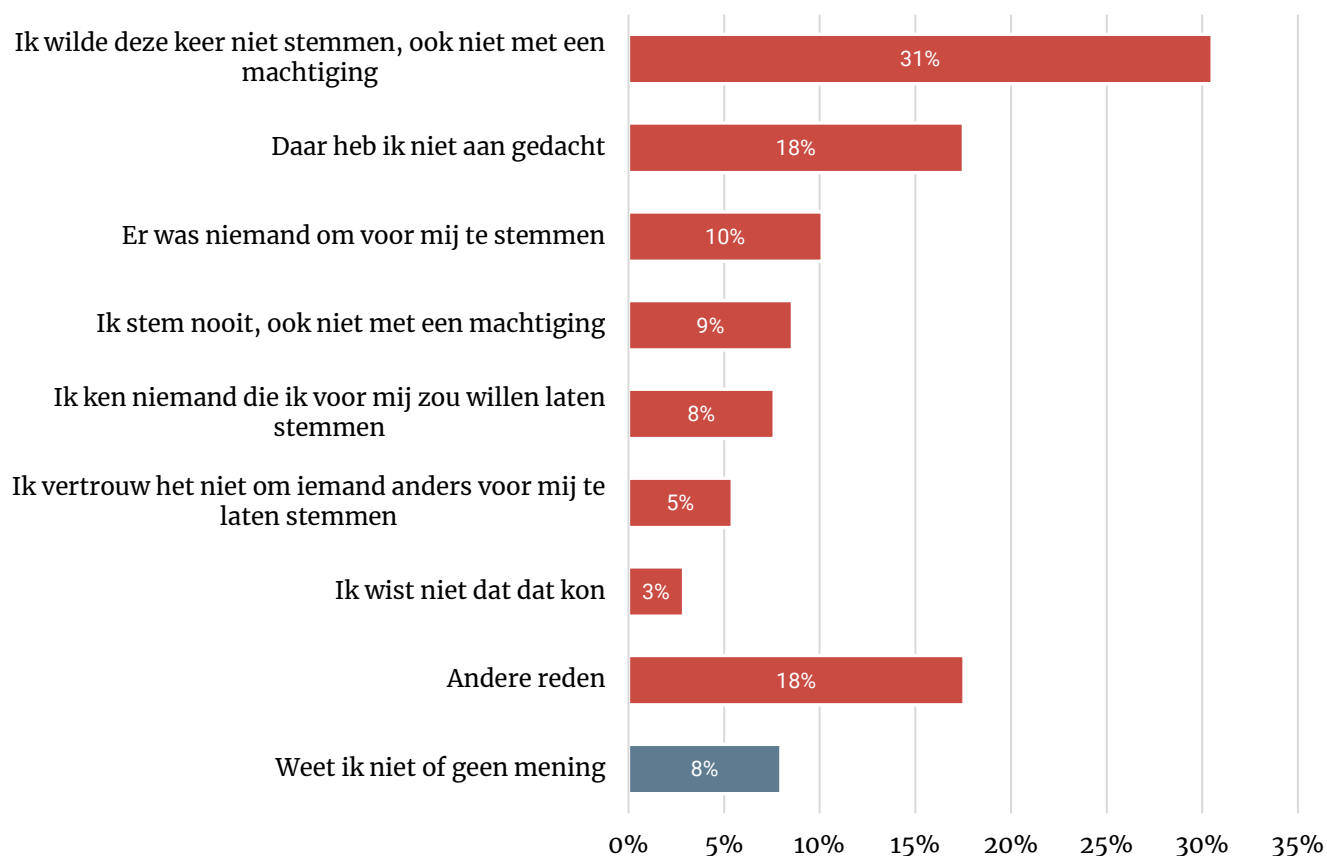
6.2 Redenen om niet te machtigen

Als we niet-stemmers vragen waarom zij niemand hebben gemachtigd om voor hen te stemmen zegt een derde (31%) dat ze sowieso niet wilden stemmen dit keer. Achttien procent zegt niet aan een machtiging te hebben gedacht. Voor jonge niet-stemmers (26%) geldt dit relatief vaak. Tien procent zegt dat er niemand was om voor hen te stemmen. Bijna net zoveel zeggen nooit te stemmen (9%) of niemand te kennen die ze voor hen zou willen laten stemmen (8%).

Achttien procent noemt een 'andere reden'. Uit de open antwoorden blijkt dat dit vooral mensen zijn die uit praktische redenen niet hebben gestemd (te laat bij het stembureau, geen tijd, te veel moeite).

Figuur 6.3 - U had ook iemand anders een volmacht kunnen geven om voor u te stemmen. Wat waren voor u de belangrijkste redenen dat u niet van die mogelijkheid gebruik heeft gemaakt?

Basis: heeft niet gestemd voor PS en WS (n = 1.662).



6.3 Niet stemmen voor de Provinciale Staten

Heel weinig kiezers (16 in dit onderzoek) hebben wel voor de waterschappen en niet voor de Provinciale Staten gestemd. Kiezers voor wie dit geldt beschikken in bijna alle gevallen niet over de Nederlandse nationaliteit. Deze groep mocht niet stemmen voor de Provinciale Statenverkiezingen, maar wel voor de waterschappen.

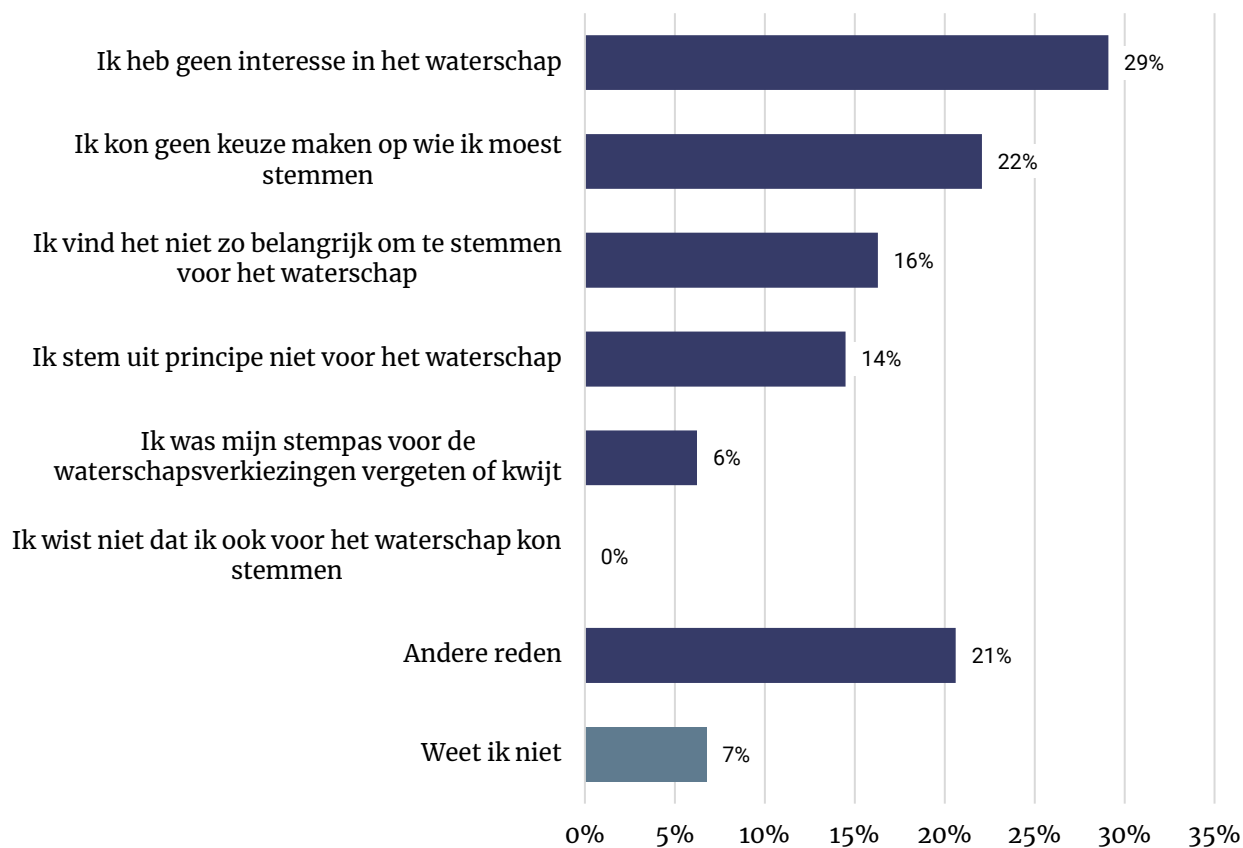


6.4 Niet stemmen voor de waterschappen

Kiezers die wel voor de Provinciale Staten maar niet voor de waterschappen hebben gestemd zeggen in 29 procent van de gevallen geen interesse te hebben in deze bestuurslaag. Ruim een vijfde (22%) kon geen keuze maken terwijl anderen het niet belangrijk vinden (16%) of uit principe hier niet voor stemmen (14%). Een vijfde (21%) gaf een andere reden. Onder deze groep was de meest gehoorde reden dat ze zelf vonden niet genoeg te weten van deze bestuurslaag.

Figuur 6.4 - U (of iemand voor u) heeft alleen bij de Provinciale Statenverkiezingen gestemd.

Basis: stemde wel voor PS, niet voor WS (n = 79).



7 Tellen van de stemmen

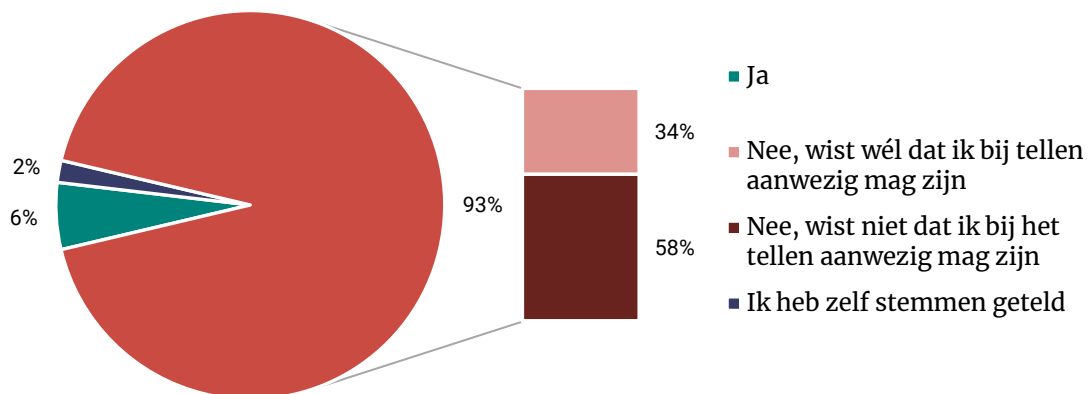
7.1 Kijken bij het tellen

Negen op tien ging niet kijken naar tellen van de stemmen, ruim helft wist niet dat dit mocht

De overgrote meerderheid van de kiezers is niet gaan kijken bij het tellen van de stemmen (93%). Zes procent is wel een kijkje gaan nemen, 2 procent geeft aan zelf stemmen te hebben geteld. Van degenen die niet zijn gaan kijken, wist 63 procent (58% van alle kiezers) niet dat dit mocht. Dit is vergelijkbaar met de gemeenteraadsverkiezingen van 2022, toen 9 procent zei te zijn gaan kijken en de meesten die dat niet deden, niet wisten dat het kon (62%).

Figuur 7.1 - Bent u gaan kijken naar het tellen van de stemmen? Wist u dat u bij het tellen van de stemmen aanwezig mag zijn?

Basis: alle kiesgerechtigden (n = 4844) en kiezers die niet bij het tellen aanwezig waren (n = 4469).



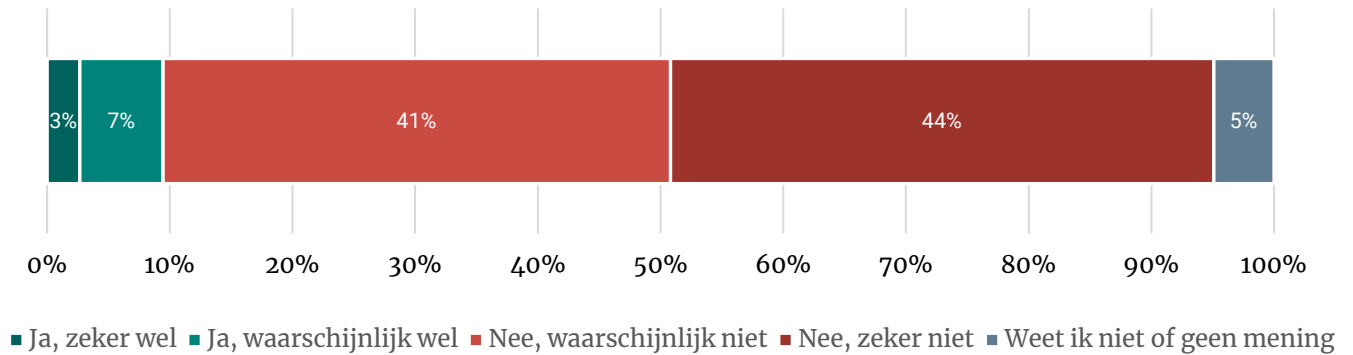
In het zuiden van Nederland is men minder vaak bij het tellen gaan kijken dan in het westen en noorden van het land (4% tegenover 6% en 7%). Kiezers die al eens eerder hadden gestemd wisten vaker dat zij bij het tellen mochten komen kijken dan kiezers die nog niet eerder stemden (39% tegenover 15%). Ook waren oudere kiezers hier beter van op de hoogte dan jongere kiezers (18-34 jaar: 26%, 35-49 jaar: 28%, 50-64 jaar: 41%, 65+: 54%). Vrouwen gingen iets vaker kijken bij het tellen dan mannen (7% tegenover 5%), maar als zij dat niet deden gaven ze vaker aan dat ze niet wisten dat het kon (71% tegenover 55%).

Eén op tien wil bij volgende verkiezingen wel kijken bij het stemmen tellen

Tien procent van de kiezers geeft aan bij volgende verkiezingen wel bij het tellen van de stemmen te gaan kijken; drie procent zegt dit 'zeker wel' te gaan doen. De meesten zeggen dit echter 'waarschijnlijk niet' (41%) of 'zeker niet' (44%) te gaan doen. Kiezers met niet-westerse migratieachtergrond zeggen iets vaker dit een volgende keer 'zeker wel' te willen doen (7%).

Figuur 7.2 - Zou u bij een volgende verkiezing gaan kijken bij het tellen van de stemmen?

Basis: alle kiesgerechtigden (n = 4844).



A Vragenlijst

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Op 15 maart 2023 waren de Provinciale Statenverkiezingen en de waterschapsverkiezingen. Het ministerie evalueert deze verkiezingen.

- Hiermee wil het ministerie te weten komen waarom kiezers wel of niet gaan stemmen.
- Ook wordt onderzocht welke ervaringen kiezers hadden bij het stemmen.

We stellen u graag enkele vragen over de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen van 15 maart 2023.

Stemmen (iedereen)

A1 Heeft u (of heeft iemand voor u) gestemd bij de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen van 15 maart 2023?

	1	2	3	4
	Ja, ik heb zelf in een stemlokaal gestemd	Ja, ik heb iemand gemachtigd om voor mij te stemmen (i)	Nee, ik heb niet gestemd	Nee, ik was niet stemgerechtigd
A Provinciale Statenverkiezingen	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
B Waterschapsverkiezingen	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Indien 2x 'nee ik was niet stemgerechtigd' → einde vragenlijst

Tekst einde vragenlijst

Deze vragenlijst gaat over de afgelopen Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen. U geeft aan dat u niet gerechtigd was om bij deze verkiezingen te stemmen. Daarmee valt u buiten de doelgroep van dit onderzoek en hoeft u de rest van de vragen niet in te vullen.

Hartelijk dank voor uw medewerking!

A2 Heeft u ooit eerder gestemd bij een verkiezing in Nederland?

Dat kan bijvoorbeeld zijn geweest: de gemeenteraadsverkiezingen in 2022 of de Tweede Kamerverkiezingen in 2021 of de Europees Parlementsverkiezingen in 2019 of de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen in 2019.

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Weet ik niet meer

Duidelijkheid stemproces (zelf-stemmers)

Indien A1 = min. 1x 1 (ja, zelf gestemd bij PS en/of WS)

A3 Bent u het eens of oneens met de volgende uitspraken?

Stellingen willekeurig

- Ik wist precies wat ik moest meenemen om te mogen stemmen
- Ik had vooraf graag meer informatie willen ontvangen over hoe het stemmen werkt



- 1 Helemaal mee eens
- 2 Mee eens
- 3 Niet mee eens en niet mee oneens
- 4 Mee oneens
- 5 Helemaal mee oneens

Indien A3 stelling 2 = 1 of 2

A4 U had vooraf graag meer informatie willen ontvangen over hoe het stemmen werkt. Welke informatie miste u of welke vragen had u nog?

Willekeurig aanbieden (1-10)

Meerdere antwoorden mogelijk

- 1 Hoe moet ik het stembiljet invullen?
- 2 Hoe worden de stemmen geteld?
- 3 Hoe kan ik een bezwaar indienen wanneer ik zie dat het stemproces niet goed of niet eerlijk verloopt?
- 4 Wat gebeurt er verder met mijn stem nadat ik heb gestemd?
- 5 Welke identiteitsbewijzen mag ik meenemen om te stemmen?
- 6 Hoe kan ik iemand een volmacht (i) geven om voor mij te stemmen?
- 7 Hoe wordt in het stemlokaal rekening gehouden met corona?
- 8 Wanneer ontvang ik mijn stempas?
- 9 Wat moet ik doen als ik mijn stempas niet (op tijd) ontvang?
- 10 Welke stembureaus zijn dichtbij?
- 11 Ik miste andere informatie, namelijk: ...
- 12 Weet ik niet

Niet stemmen (niet-stemmers)

Indien A1 = 2x 3 (niet gestemd bij PS én WS)

A10 U heeft niet gestemd. Wat waren daarvoor de belangrijkste redenen?

Meerdere antwoorden mogelijk

Willekeurig aanbieden (1-17)

- 1 Ik wilde vanwege mijn gezondheid geen risico lopen op een corona-besmetting
- 2 Vanwege corona ging ik in isolatie of quarantaine (bijvoorbeeld vanwege corona- klachten of een positieve testuitslag)
- 3 Ik had geen tijd om te gaan stemmen
- 4 Ik had geen vervoer
- 5 Het was te druk bij het stemlokaal
- 6 Ik wist niet dat er verkiezingen waren of ik ben vergeten te stemmen
- 7 Op de verkiezingsdag was ik op vakantie of op reis.
- 8 Ik heb een (lichamelijke of mentale) beperking die het voor mij niet mogelijk maakte om zelf te stemmen
- 9 Ik heb geen interesse in (lokale) politiek
- 10 Ik kon geen keuze maken op wie ik moest stemmen
- 11 Ik heb geen vertrouwen in de politiek
- 12 Ik stem niet uit principe
- 13 Ik stem niet uit gewoonte
- 14 De verkiezingsuitslag staat toch al vast



- 15 Ik vind het niet zo belangrijk om te stemmen voor deze verkiezingen
- 16 Ik was mijn stempassen kwijt
- 17 Ik geloof dat het wel goed komt, ook als ik niet ga stemmen
- 18 Ik had een andere reden, namelijk: ...
- 19 Weet ik niet of geen mening
- 20 Wil ik liever niet zeggen

Indien A1 = 2x 3 (niet gestemd bij PS én WS)

A11 U bent niet gaan stemmen omdat u geen tijd had. Zou u wel zijn gaan stemmen wanneer dat ook op maandag of dinsdag mogelijk zou zijn geweest?

- 1 Ja, zeker wel
- 2 Ja, waarschijnlijk wel
- 3 Weet niet of geen mening
- 4 Nee, waarschijnlijk niet
- 5 Nee, zeker niet

Indien A1 = 2x 3 (niet gestemd bij PS én WS)

A12 U had ook iemand anders een volmacht kunnen geven om voor u te stemmen. Wat waren voor u de belangrijkste redenen dat u niet van die mogelijkheid gebruik heeft gemaakt?

Meerdere antwoorden mogelijk

Willekeurig aanbieden (1-7)

- 1 Er was niemand om voor mij te stemmen
- 2 Ik ken niemand die ik voor mij zou willen laten stemmen
- 3 Ik vertrouw het niet om iemand anders voor mij te laten stemmen
- 4 Daar heb ik niet aan gedacht
- 5 Ik wist niet dat dat kon
- 6 Ik wilde deze keer niet stemmen, ook niet met een machtiging
- 7 Ik stem nooit, ook niet met een machtiging
- 8 Ik had een andere reden, namelijk: ...
- 9 Weet ik niet of geen mening

Stemmen bij één van de verkiezingen (zelf-stemmers; stemmers die iemand machtigen)
U gaf aan dat u (of iemand voor u) heeft gestemd op 15 maart.

Indien A1 (A) = 1 of 2 en A1 (B) = 3 (alleen gestemd bij PS, niet bij WS)

A14 U (of iemand voor u) heeft alleen bij de Provinciale Statenverkiezingen gestemd. Wat waren voor u de belangrijkste redenen om niet bij de waterschapsverkiezingen te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk

Willekeurig aanbieden (1-6)

- 1 Ik kon geen keuze maken op wie ik moest stemmen
- 2 Ik heb geen interesse in het waterschap
- 3 Ik was mijn stempas voor de waterschapsverkiezingen vergeten of kwijt
- 4 Ik wist niet dat ik ook voor het waterschap kon stemmen
- 5 Ik stem uit principe niet voor het waterschap
- 6 Ik vind het niet zo belangrijk om te stemmen voor het waterschap



- 7 Ik had een andere reden, namelijk: ...
- 8 Weet ik niet

Indien A1 (A) = 3 en A1 (B) = 1 of 2 (alleen gestemd bij WS, niet bij PS)

A15 U (of iemand voor u) heeft alleen bij de waterschapsverkiezingen gestemd.

Wat waren voor u de belangrijkste redenen om niet bij de Provinciale Statenverkiezingen te stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk

Willekeurig aanbieden (1-6)

- 1 Ik kon geen keuze maken op wie ik moest stemmen
- 2 Ik heb geen interesse in de Provinciale Staten
- 3 Ik was mijn stempas voor de Provinciale Statenverkiezingen vergeten of kwijt
- 4 Ik wist niet dat ik ook voor de Provinciale Staten kon stemmen
- 5 Ik stem uit principe niet voor de Provinciale Staten
- 6 Ik vind het niet zo belangrijk om te stemmen voor de Provinciale Staten
- 7 Ik had een andere reden, namelijk: ...
- 8 Weet ik niet

Stemmen door iemand anders (stemmers die iemand machtigen; iedereen)

Indien A1 = min. 1x 2 (iemand gemachtigd)

A5. U heeft iemand anders voor u laten stemmen door diegene een volmacht te geven. Wat waren voor u de belangrijkste redenen om dat te doen?

Meerdere antwoorden mogelijk

Willekeurig aanbieden (1-9)

- 1 Ik wilde vanwege mijn gezondheid geen risico lopen op een corona-besmetting
- 2 Vanwege corona ging ik in isolatie of quarantaine (bijvoorbeeld vanwege corona-klachten of een positieve testuitslag)
- 3 Ik had geen tijd om zelf te gaan stemmen
- 4 Ik had geen vervoer
- 5 Op de verkiezingsdag was ik niet in Nederland
- 6 Ik heb een (lichamelijke of mentale) beperking die het voor mij niet mogelijk maakt om zelf te gaan stemmen
- 7 Ik wilde drukte bij het stemlokaal vermijden
- 8 Ik heb deze persoon bij eerdere verkiezingen ook gemachtigd
- 9 Gemak
- 10 Ik had een andere reden, namelijk: ...
- 11 Wil ik liever niet zeggen

Indien A1 = min. 1x 2 (iemand gemachtigd)

A6 Op welke manier heeft u een volmacht (i) afgegeven?

- 1 Door het invullen van de informatie op de achterkant van de stempas
- 2 Door een aanvraag bij de gemeente in te dienen voor een schriftelijke volmacht
- 3 Weet ik niet of wil ik liever niet zeggen



Indien A1 = min. 1x 2 (iemand gemachtigd)

A7 Wanneer het niet mogelijk zou zijn geweest om iemand anders voor u te laten stemmen, was u dan zelf gaan stemmen?

- 1 Ja, zeker wel
- 2 Ja, waarschijnlijk wel
- 3 Nee, waarschijnlijk niet
- 4 Nee, zeker niet
- 5 Weet ik niet of geen mening

Indien A7 = 3 of 4 (nee)

A8 Kunt u kort opschrijven waarom u in dat geval niet zelf zou gaan stemmen?

[Open]

+ Weet ik niet of wil ik niet zeggen

A9 De volgende stellingen gaan over een volmacht (i). In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

Indien A1 = min. 1x 2 (iemand gemachtigd).

Willekeurig aanbieden

- A. Ik wist precies wat ik moest doen om een ander te machtigen om voor mij te stemmen.
- B. Ik vond het moeilijk om een volmacht af te geven
- C. Het geven van een volmacht is een goed alternatief voor zelf naar het stemlokaal gaan.
- D. Het aantal volmacht-stemmen dat iemand kan uitbrengen (i) zou verlaagd moeten worden.
- E. Het geven van een volmacht zou makkelijker moeten worden.

Indien A1 ≠ 2 (niet gemachtigd)

Willekeurig aanbieden

- C. Het geven van een volmacht is een goed alternatief voor zelf naar het stemlokaal gaan.
- D. Het aantal volmacht-stemmen dat iemand kan uitbrengen (i) zou verlaagd moeten worden.
- E. Het geven van een volmacht zou makkelijker moeten worden.

- 1 Helemaal mee eens
- 2 Mee eens
- 3 Niet mee eens en niet mee oneens
- 4 Mee oneens
- 5 Helemaal mee oneens
- 6 Weet ik niet

Stemmen voor iemand anders (zelf-stemmers)

Indien A1 = min. 1x 1 (ja, zelf gestemd bij PS en/of WS)

C1 Heeft u een volmacht (i) gekregen om ook voor iemand anders te gaan stemmen?

- 1 Ja
- 2 Nee → door naar B1
- 3 Weet ik niet of wil ik liever niet zeggen → door naar B1



Indien C1 = 1

C2 Van hoeveel personen heeft u een volmacht (i) gekregen om voor hen te stemmen?

- 1 Eén persoon
- 2 Twee personen
- 3 Weet ik niet of wil ik niet zeggen

Indien C1 = 1

C3 Voor wie heeft u met een volmacht (i) gestemd?

Indien C2 = 2 of 3 (meerdere personen), dan de mogelijkheid geven om twee antwoorden te geven, indien C2 = 1 dan één antwoordmogelijkheid geven.

- 1 Partner, vader, moeder, schoonvader, schoonmoeder, kind, schoonzoon, schoondochter (eerstegraads familielid)
- 2 Broer, zus, kleinkind, opa, oma, schoonzus, zwager, stiefzus, stiefbroer (tweedegraads familielid)
- 3 Oom, tante, neef en nicht (kinderen van een broer of zus), overgrootouder, achterkleinkind (derdegraads familielid)
- 4 Vriend, vriendin, buurvrouw, buurman
- 5 Andere bekende
- 6 Iemand die ik niet (echt goed) ken
- 7 Weet ik niet of wil ik liever niet zeggen (exclusief)

Indien C1 = 1

C4 Wat waren de belangrijkste redenen waarom u voor iemand anders ging stemmen?

Meerdere antwoorden mogelijk

Willekeurig aanbieden (1-9)

- 1 De andere persoon wilde vanwege gezondheid geen risico lopen op een corona-besmetting
- 2 Vanwege corona ging de andere persoon in isolatie of quarantaine (bijvoorbeeld vanwege corona-klachten of een positieve testuitslag)
- 3 De andere persoon had geen tijd om te gaan stemmen
- 4 De andere persoon had geen vervoer
- 5 De andere persoon wilde zo bijdragen aan het voorkomen van drukte in het stemlokaal
- 6 De andere persoon was op de verkiezingsdag niet in zijn of haar gemeente waardoor die persoon daar niet kon stemmen (bijv. door vakantie of werk)
- 7 De andere persoon heeft een beperking waardoor die persoon niet zelf kan stemmen
- 8 Ook bij eerdere verkiezingen werd ik door deze persoon gemachtigd
- 9 De andere persoon vond dit makkelijker
- 10 Er was een andere reden, namelijk: ...
- 11 Weet ik niet of geen mening

Tijd van stemmen (iedereen; zelf-stemmers)

B1 Verkiezingen in Nederland worden normaal gesproken op woensdag gehouden. Bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2021 en de Gemeenteraadsverkiezingen in 2022 was het vanwege corona mogelijk om ook op maandag of dinsdag in het stemlokaal te stemmen.

Bij de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen in 2023 was het niet mogelijk om op maandag of dinsdag te stemmen. Er kon dus alleen op woensdag worden gestemd.



Bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

Willekeurig aanbieden

- A. Ik heb het vervroegd stemmen op maandag of dinsdag niet gemist.
- B. Ik zou het een goed idee vinden als er niet alleen op woensdag kan worden gestemd, maar ook op de maandag of dinsdag daarvoor.

- 1 Helemaal mee eens
- 2 Mee eens
- 3 Niet mee eens en niet mee oneens
- 4 Mee oneens
- 5 Helemaal mee oneens
- 6 Weet ik niet

B2 Als u bij een volgende verkiezingen één of twee dagen voor de verkiezingsdag zou kunnen stemmen, zou u daar dan gebruik van maken?

- 1 Ja, ik zou hier zeker gebruik van maken
- 2 Ja, ik zou hier waarschijnlijk gebruik van maken
- 3 Nee, ik zou hier waarschijnlijk geen gebruik van maken
- 4 Nee, ik zou hier zeker geen gebruik van maken
- 5 Weet ik niet of wil ik liever niet zeggen

Indien A1 = min. 1x 1 (ja, zelf gestemd bij PS en/of WS)

B3 Hoe laat bent u gaan stemmen?

- 1 Tussen 07.30 en 09.00 uur
- 2 Tussen 09.00 en 12.00 uur
- 3 Tussen 12.00 en 16.00 uur
- 4 Tussen 16.00 en 19.00 uur
- 5 Na 19.00 uur
- 6 Weet ik niet meer

Toegankelijkheid (zelf-stemmers)

Indien A1 = min. 1x 1 (ja, zelf gestemd bij PS en/of WS)

D1. In Nederland moet het voor iedereen die mag stemmen mogelijk zijn om een stem uit te brengen. Denk hierbij aan makkelijk toegankelijke stemlokalen, een leesloep of de mogelijkheid om in een prikkelarme omgeving (i) te kunnen stemmen.

Hoe belangrijk is het voor uzelf dat stemlokalen makkelijk toegankelijk zijn of extra ondersteuning kunnen bieden?

- 1 Heel belangrijk
- 2 Belangrijk
- 3 Niet zo belangrijk
- 4 Helemaal niet belangrijk
- 5 Weet ik niet of wil ik niet zeggen



Indien A1 = min. 1x 1 (ja, zelf gestemd bij PS en/of WS)

D2 Heeft u vooraf gecontroleerd of het stemlokaal toegankelijk was voor kiezers met een lichamelijke beperking?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Weet niet

Indien D2 = ja

D3 Waar heeft u dit gecontroleerd?

- 1 Op de website van de gemeente
- 2 Op de website: waarismijnstemlokaal.nl
- 3 Op een andere manier, namelijk: ...

Indien A1 = min. 1x 1 (ja, zelf gestemd bij PS en/of WS)

D4 Kon u de ingang van het stemlokaal gemakkelijk vinden?

- 1 Ja → door naar D5
- 2 Nee → door naar D4_OPEN
- 3 Weet ik niet meer

Indien D4 = 2 (Nee)

D4_OPEN Kunt u dit kort toelichten?

[Open]

+ Weet ik niet of wil ik niet zeggen

Indien A1 = min. 1x 1 (ja, zelf gestemd bij PS en/of WS)

D5 Was het voor u duidelijk wat u moest doen toen u het stemlokaal binnen ging?

(richting de tafel met stembureauleden, het stemhokje, de stembus en vervolgens de uitgang)

- 1 Ja → door naar D6
- 2 Nee → door naar D5_OPEN
- 3 Weet ik niet meer

Indien D5 = 2 (Nee)

D5_OPEN Kunt u dit kort toelichten?

[Open]

+ Weet ik niet of wil ik niet zeggen

Indien A1 = min. 1x 1 (ja, zelf gestemd bij PS en/of WS)

D6 Heeft u problemen ervaren...

	1	2	3	4
	Ja, grote problemen	Ja, kleine problemen	Nee, geen problemen	Weet ik niet meer
1 met de toegankelijkheid van het stemlokaal?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
2 met het uitbrengen van uw stem?	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>



Indien D6.1 = 1/2 (problemen ervaren)

D7 Welke problemen had u met de toegankelijkheid van het stemlokaal?

Meerdere antwoorden mogelijk

Willekeurig aanbieden (1-11)

- 1 De looproute was niet breed genoeg
- 2 De looproute was onduidelijk
- 3 Ik kon het stemlokaal niet goed binnen komen doordat de deuren niet open stonden
- 4 Er waren te veel (hoge) drempels of andere obstakels op de route
- 5 De ingang van het stemlokaal was niet goed aangegeven
- 6 Er was geen lift of hellingbaan op locaties waar trappen waren
- 7 Er was geen rolstoeltoegankelijk toilet op de locatie
- 8 Er was geen leesloop of vergrootglas
- 9 Er was geen stemhokje met een laag schrijfbled
- 10 Er was geen gehandicaptenparkeerplaats in de buurt van het stemlokaal
- 11 De belichting in het stemlokaal was niet goed
- 12 Een ander probleem, namelijk: _____
- 13 Weet ik niet meer _____ (exclusief)

Indien D6.2 = 1/2 (problemen ervaren)

D10 Welke problemen had u met het uitbrengen van uw stem?

Meerdere antwoorden mogelijk

Willekeurig aanbieden (1-5)

- 1 Het was niet duidelijk wat ik mee moest nemen naar het stemlokaal
- 2 Het was niet duidelijk hoe ik het stembiljet moest invullen
- 3 Ik heb een lichamelijke beperking en ik werd niet goed geholpen toen ik hulp vroeg bij het stemmen
- 4 Ik heb een lichamelijke beperking en iemand anders mocht mij niet helpen bij het stemmen
- 5 De opening van de stembus was voor mij te hoog
- 6 Een ander probleem, namelijk:...
- 7 Weet ik niet of wil ik liever niet zeggen

Indien D6.2 = 1/2 (problemen ervaren)

D11 Heeft u aan iemand van het stembureau gevraagd om meer uitleg te geven over het stemmen?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Weet ik niet meer

Indien D11 = Ja

D12 Werd u dat ook uitgelegd? En was u daarmee voldoende geholpen?

- 1 Ja, ik was daarmee voldoende geholpen
- 2 Het werd wel uitgelegd, maar daar was ik nog niet voldoende mee geholpen
- 3 Nee, het werd mij niet uitgelegd
- 4 Weet ik niet meer



Drukke (zelf-stemmers)

Indien A1 = min. 1x 1 (ja, zelf gestemd bij PS en/of WS)

D8 Hoe lang heeft u ongeveer moeten wachten voordat u bij het stemlokaal naar binnen kon gaan?

- 1 Geen wachttijd
- 2 Korter dan 5 minuten
- 3 Ongeveer 10 minuten
- 4 Ongeveer 15 minuten
- 5 Anders, namelijk: ...
- 6 Weet ik niet meer

Tellen van de stemmen (iedereen)

E1 Bent u gaan kijken naar het tellen van de stemmen?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Ik heb zelf stemmen geteld
- 4 Weet ik niet meer

Indien E1 = 2 (nee)

E2. Wist u dat u bij het tellen van de stemmen aanwezig mag zijn?

- 1 Ja
- 2 Nee

Iedereen

E3. Zou u bij een volgende verkiezingen gaan kijken bij het tellen van de stemmen?

- 1 Ja, zeker wel
- 2 Ja, waarschijnlijk wel
- 3 Nee, waarschijnlijk niet
- 4 Nee, zeker niet
- 5 Weet ik niet of geen mening

Afsluiting

AFS1. Heeft u nog opmerkingen over de vragenlijst? Of heeft u nog iets gemist in deze vragenlijst?

[Open]

AFS2. Hoe prettig vond u het om deze vragenlijst in te vullen? Kunt u de vragenlijst beoordelen met een cijfer van 1 tot en met 10?

(Waarbij een 1 is helemaal niet prettig en een 10 heel prettig)

- | | | | | | | | | | | |
|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | 9 | 10 | weet niet |
| <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |



Contactgegevens

I&O Research Enschede

Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
053 - 200 52 00
KVK-nummer 08198802
info@ioresearch.nl
www.ioresearch.nl

I&O Research Amsterdam

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
020 - 308 48 00
info@ioresearch.nl
www.ioresearch.nl